

— Ну, а тепер скоріше до комуністів,—сказав начальницьким тоном Комолін—та моторніше.—І наче нічого не сталося, попрохав цигарку у Дронова.

Дронов вийняв пачку (він розмовляв з Медведєвим про катноспи) і мовчки простяг Комолінсьві. Той галантно витяг одну, постукав мундштуком об ніготь великого пальця, запалив сірника і, не закурюючи, чекав, поки Дронов наготує свою цигарку.

Коли Дронов закурив, він потяг вогонь до своєї цигарки і, випустивши розкішний клуб диму, промовив:

— Цигарки не з потаних. Перший сорт «А».

Медведєв щиро дивувався, як легко поводився Комолін із москвичем.

— Ну й наволоч,—подумав він із заздрістю.

Далі буде

ОЛ. МАСЛЯНИЙ
НАД РУДНЯМИ

Завжди тут робота
швидкою ходою,
Завжди тут стукіт
машин,
Завжди пробігають
вагони з рудою
Дзвінь, стук, дзвінь...
Над руднями гама
крицева—ударна!
Снує металеві пісні;
Чому ж шахтареві
рудитися марно,
Пісень не співати
про дні ці ясні?

Коли над рудою—
риштовання криці
І шахти-гіганти ростуть,
Тай хай же лунають шахтарські пісні ці,
В них вибухи,
пориви,
рух!!

Ковтнева Рудня
Криворіжжя

МИКОЛА УПЕНІК

ПІСНЯ ПРО П'ЯТИРІЧКУ

Ей, пісне моя,
громами
грими
про наші
сучасні дні.
Ей, пісне,
чуєш:
— Ми
запалили нові
вогні.
В однім песі,
де гамір,
машини,
де життя
біжить
Тереком—
річкою—
народилась
велика дитина,
і назвали її
п'ятирічкою.
Ну, дитино моя,
скажи мені,

Хто ще був
 такий,
 молодий?
Я не чув ще
 такого імени,
Я не бачив
 таких
 подій.
Ось тобі
 тільки
 третій рік,
а вже робиш
 сміливі кроки.
І я вірю,
 що скоро
 ти будеш вгорі,
 що ти будеш
 доросла
 в чотири
 роки.

БОРИС БЕЗДОМНИЙ
СТИХІЙНЕ ЛИХО
I

Для кавалерійської частини літо мицає у навчальних виїздах. Червоноармійці і командний склад знають труднощі походів, проте раді змінити оточення. У полі, підчас репетицій майбутніх боїв знайде собі продоховину енергія, назбирана за період зимового перепочинку. В стайнях лунає урочисте ір-жання коней, що викрашаються новим дзвінком взуттям і передчувають далекий перебіг.

Напередодні виїзду відбувається медичний огляд людського складу, щоб виявити слабих і не брати з собою обтяжливого балясту. Огляд робиться в червоних кутках відповідних

ескадронів. Голі люди підходять по черзі до лікаря, що недба-
ло накинув на себе білий спецодяг.

— Заявляйте, товариші, заздалегідь, коли хто себе зле по-
чуває, а то в поході з слабими морочитися тяжко.

— Певна річ, товаришу лікаре.

— Кравчук, покажіть но ваші чиряки.

— Та позагоювалися вже. Мені мікроб щодня мастив якоюсь
хтіоловою мастю.

— Який мікроб?

— Та санінструктор Коваленко. Він нам завжди лекції
розказує про заразу, про мікроби, то ми його в ескадроні
так і назвали—мікробом.

— Справді, позагоювалися, зможете поїхати. Далі.

Підходить червоноармієць. В нього лікар виявляє великі
достиглі фурункули біля правого стегна і лівої гомілки.

— Вам доведеться лишитися.

— Та, товаришу лікаре, чого ж лишатися, коли тільки два
маленьких чиряки на шенкелях. Нудно тут буде, коли полк
поїде...

— А ти шенкеля дома покинь, та й їдь,—глузує червоно-
армієць, що заступає свого засмученого товариша.

— Здоров, далі!... Далі!... Далі!...

В порядку черги підходить червоноармієць кулеметного
ескадрону Вітрогон. У нього завжди сила скарг на всілякі бо-
лі. Його вже і в стінгазеті відчухрали за симуляцію і вивті-
кування від нарядів.

— Як ся маєте сьогодні?

— Зле, у грудях болить.

— Покажіть точно, де саме болить.

Вітрогон, щоб не помилитися, описує долонею велике коло,
про всякий випадок захоплюючи й живіт. Лікар вистукує
«слабого», бере стетоскоп, уважно вислухує і після того кате-
горично заявляє: «Нічого нема—поїдете». Вітрогон, збентежив-
шись, дивиться в землю і перед тим, як одійти, звертається
до лікаря:

— А не можна у вас чого попросити від мозолів? А то через них життя немає.

— Зайдіть до амбулаторії—дамо.

Почувся смачний мотив сурмача, що об'являє початок обіду. Ескадрони йдуть кожний в супроводі свого старшини. В задніх лавах якийсь червоноармієць відповідно до мотиву сурмача заспівав:

Бери ложку, бери бак,
Нема ложки, шамай так.

Справді ложка є у кожного, завинена в чистий шматок паперу і міцно стиснена пальцями правої руки, як важлива зброя.

— Вітрогоне, ви чого тримаєте ложку за халявою, гігієни не додержуєте?

— Та я, товаришу старшино, туди її запхав, бо так звик на селі. Ніби зручніше, здається.

— Час одвигати: хутко рік в Червоній Армії.

— Скинути шапки—лунає коло входу в їдальню голосна команда старшини.

Червоноармійці, заходячи, розміщаються за довгими столами, де вже парув в бачках масний борщ.

— Гарячий борщ, давш його,—люблю.

— Струнко! Товариш командир полку! Вартовий по кухні відділовий командир першого ескадрону Супрунов.

— Вільно!

До кухні, що окремо від їдальні, прийшов командир полку Тимошенко в супроводі начальника постачання дивізії. Повар заметушився, знаючи, що комполку прийшов покоштувати обід. Тимошенко, не покладаючись на санітарний нагляд, часто приходить до кухні, пробує страву і неодмінно знаходить якінебудь дефекти. У догонь за поваром, коли той іде з двома мисками по обід, почулося: «Та зачерпніть там з казана яко мога глибше, щоб було таке, як у всіх». Пояснюючи свою думку, комполку каже до начальника постачання: «А то інший меткий зачерпне зверху наймасніше для начальника—ось тобі й проба».

— А тепер принесіть мені перчиці. Страшенно люблю борщ з перчицею.

Тимошенко їсть зосерджено, старається відчутити всі смакові відтінки страви.

— Товаришу поваре, дайте но ложку начальникові постачання—нехай сьорбне мого борщу.

Начальник постачання починає їсти, і в ту ж мить очі йому заходять слізьми, обличчя незадоволено морщиться.

— От наперчив—ну—ну!—Бодай тобі.

— А я люблю, щоб був міцний; іди до відра, виплунь, а то почервонів, як обпарений рак.

У книзі завітань з'являється новий запис:

«Борщ добре зготовлений, каша гречана гарно упріла і має досить жирів. Вага порції—120 грамів. Хліб житній з невеликим закальцем. Неодмінно купити липких мушників і порозкладати в кухні.

Комполку Тимошенко».

— А ну, куховари, покажіть ваші руки. Нігті пообтинайте сьогодні, а то там засівна площа завелася.

— Пішли в їдальню!

По дорозі Тимошенко каже начальникові постачання: добрий у нас повар, на понадтерміновий остається. Пошлю на кулінарні курси, неодмінно пошлю.

— А оце нам шефи подарували,—каже комполку, показуючи на церату, що вкриває довгі столи,—і портрети вождів подарували, і гасла намалювали—до-обрі хлопці.

Тимошенко думає, як багато дістав полк від шефів і додає:

— А за це наші командири навчають їх стрілкової справи, показують, як з протигазами поводитись—от воно як.

Післяобідня мертва година кінчилася.

Червоноармійці сквапливо заправляють ліжка, вмиваються, ліжка стоять рівною шеренгою, з-під переднього краю сірих ковдр виглядають білі простирадла. На стіні прироблений ряд шуфлядок: на мило, на зубний порошок, на зубні щіточки. Ідуть чистити зброю. Старанно мастять оливою кожну мета-

леву частину, намотують клоччя на шомпол і витирають дуло рушниць, після того пробують, чи чисте дуло, білою, насиченою оливою шматинкою, намотаною на шомпол. Коли на шматинці немає слідів бруду, значить, можна показати відділовою. Ройовий командир бере рушницю проти світла, милується на чистоту гвинтового ходу і каже: «можна йти на стайню—прибирати вже грали».

На стайні Кравчук помітив, що з його конем діється щось непевне, і побіг покликати ветеринарного фельдшера.

— Товаришу ліпком, чогось мій «Кур'єр» нездужав, вівса не шамає, рідким ходить, сумний такий стоїть.

— Коли це з ним почалося?

— Та оце сьогодні, а тут уночі виїжджати, лихо та й годі!

Ветеринар довго морочиться коло «Кур'єра», наостанку заспокоює Кравчука, що нічого серйозного нема і кінь зможе йти у похід.

— Перед виступом ще раз подивлюся.

— Певна річ.

II

Згідно з наказом вставати засурмили о першій годині ночі. Протягом п'ятнадцяти хвилин червоноармійці поодягалися, позаправляли ліжка, повмивалися.

— Ой, запарився я, аж упрів.

— От тобі на, запарився; а як на тривогу вставати. Я пам'ятаю, першого року моєї служби вся дивізія на тривогу виїжджала. Зірвався я, почав натягувати чобіт—що за чорт? Не лізе. Став на землю—не лізе, тягну за вушка—не лізе. Всі хлопці вже в шинелі повдягані, а я з чоботом морочуся. Підбігає до мене старшина: «Ти ж, каже, лівий чобіт на праву ногу натягаєш». Було діло, мало наряду не дістав.

— Ну й дорізка нам стелеться,—заявив Кравчук, що вже встиг вискочити на вулицю,—дощ накрапає, темно, хоч в око стріль.

Пустельні вулиці надкордонного міста ще сплять твердим сном. Дерев'яні повіки домів і крамниць стягнені залізними

засувами. Коли-не-коли пробіжить пара осідланих коней з одним верхівцев: то коноводи поспішають за своїми командирами, що живуть у місті.

Тим часом дощ припускає. Чимраз густіше сиплеться водяний горох крапель. Коні, виведені із стаєнь в дощову темряву ночі, покірливо тулять свої морди до шкарубких постатей червоноармійців.

— Товаришу командире полку—підбіг до Тимошенка начальник штабу—може накажете відкласти виїзд—заноситься на погану погоду.

— Відкладати не можна! На фронті ми своєї погоди встановляти не будемо. Найкраще нападати на ворога в сльоту. Нехай червоноармійці звикають до бойового оточення.

— По конях!—почулася знайома команда.—По конях! По ко-онях!—тремтючою хвилию перекотилося по рядах.

Тимошенко вів полк по слизькій дорозі. Вона перетворилася в гливку масу від зливного дощу і сотень кінських ніг, що ритмічно місили її.

— Ну й нічка!—Дощ хльоскає по обличчю як пруттям. Хоч би блиснуло: видніш було б їхати.

— Та тут нічого, з дороги не зблукаємо. А от, пам'ятаю я, як на польському фронті...—так починав Тимошенко свої численні оповідання про громадянську війну—командував я тоді ескадроном і під Тарнополем відбилися ми від своїх. Жерти нема чого. Карти нема, та хоча і була б, то, поправді сказати, ні чорта я в ній тоді не тимяв.

— Ну, а як, вибралися таки?—поцікавився начштабу.

— Доводилося вести людей вдень по сонцю, а вночі по зорях: Сировою бараболею жилилися пість день, а на сьомий набігли на нашу варту.

— Ну і лле ж, чорт його бери, неначе пожежу гасить,—шипеля обважніла, вода за комір тече.

— Еге ж, помокнемо сьогодні. У вас, здається, на годиннику циферблят світяться, гляньте но там.

— Десять хвилин на третю. До Червоного верстов п'ятнадцять залилося.

— Не більше як дванадцять—по ручаві визначаю. Ми його зараз переходити будемо.

— А в нім, певне, води прибуло. Мабуть, коням до грив сягати буде.

— Пусте: двадцятого року через річку Стоход переходили під вогнем ворога. Багато людей потопилося, не від вогню, а що не вміли триматися на воді. А правило просте: коли не годен плисти—тримайся коневі за хвіст, він тебе й вивезе.

До Тимошенка ристю підїхав схвильований червоноармієць.

— Товаришу командире полку, дозвольте доповісти, що в першому ескадроні кінь упав і зламав собі ногу.

— А червоноармієць як?

— Кравчук живий, тільки пом'яло трохи.

— Перекажіть мій наказ, щоб Кравчука посадили на кулеметну тачанку, а коня скинули на обозний фургон.

— Ви мені звеліли переказати, щоб Кравчука посадили на кулеметну тачанку, а коня скинули на обозний фургон.

— Так, швидше!

— Довезем його до Червоного, а там задня подивимось: коли справді переламав ногу, доведеться пристрелити.

— Еге ж, у коней переломи довго не гояться. Не має він свідомости, що треба берегти слабе місце—спокійно хвилини не постоїть...

— Делікатна це річ кавалерія: згубив коня—вийшов з строю.

— Я думаю, що кавалерія, як рід зброї, взаталі вироджується.

— Звичайно, за теперішнього зростання військової техніки, ми відсуваємося на другий плян. Але річ у тім, що майбутня війна, яку почнуть імперіялісти проти нас, неминуче перетвориться в них на війну громадянську. А в умовах громадянської війни ми ще скажемо своє важливе слово.

Кравчук видряпався на кулеметну тачанку, сів спиною до колючого дощу, тісно з'єднав руки і сховав п'ясті в рукава промоклої шинелі.

— Отже, Вітрогоне, ще щастя завалалося в мене: звалився я в Солото, а кінь придушив зверху. Нога в стремені заплуталася—думав капут буде.

— А воно, справді, гірко було б, якби забився: тобі восени звільняться.

— Еге ж, демобілізуюся.

— А там куди?

— Хто його знає? Я от на тракторних курсах, у нас в дивізії відкрилися для старих червоноармійців, коли вивчуся, махну в артіль. Подейкують, у Сибіру багато буде артілів з демобілізованих.

— А мені ще більше як рік служити.

— Перебіжить час—і не зчуєшся; ти тільки за розум берись та менше слабуй, а то з цього толку мало вийде. Спочатку в газеті надрукували, там, диви, на губу посадять, у сільраду напишуть—тільки сорому наберешся, а коли добре розчовпати, то кому служим? Собі служим.

— Певна річ, ну а служба, що не кажи—тяжка. От на мені гімнастюрка. Хоч скинь та викрути. Так і середину застудити не тяжко. Я, як на службу йшов, в кавалерію просився: думав, на коневі їздити буду, а воно виходить тяжче як пішки ходити. Коня доглядаєш, як рідної дитини: і чистиш його, і годуєш, і напуваєш, і попоною накриваєш, а в походи пильнуй, щоб спину не натер, бо дістанеш наряд.

— Одно слово, дисципліна—відказав Кравчук, насуваючи мокрий кашкет аж на очі,—зате сам нарозумишся. Я ото прийшов до полку бараном неписьменним, а тепер, брате, голими руками не візьмеш.

— Ех, закурити б, та махорка наскрізь промочла і вогню нема.

— Вітрогоне, гей, Вітрогоне! Диви слово по слові, а воно вже й розвидняться почало, і дощ ущухає.

Кравчук не помилився: атрамент ночі, неначе розведений зливою, поволі втрачав густоту свого офарблення. Показався комин, а потім і сама цукроварня, розташована в селі Черво

ному. Полк зустрівся з «ворогом». Як «ворог», виступав кавалерійський полк другої бригади тої ж дивізії.

III

Спочивати стали в лісі поблизу цукроварні. Спорудивши конов'язі і влаштувавши коней, червоноармійці накладали багаття, сушили наскрізь промокле умундирування. Шоста година ранку. Прояснене небо, клясично синє, віщувало гарячий липневий день, але сонце гріло покищо скупю. Димуючи і поблискуючи, десятки примітивних сонць тимчасово виконували свої обов'язки. Колись цукроварня, ліс і село Червоне були власністю мільйонера Терещенка. Зрідка приїжджав він проконтролювати свого управителя, пожити в розкішному сірому замку. Нині перший поверх замка пристосовано під школу й дитячий садок,—другий стоїть пустою, бо немає коштів потрібних на капітальний ремонт. Живим пам'ятником ходить коло замка дряглий сторож, охоче розказуючи червоноармійцям про колишнього хазяїна, про минулі дні.

— А скільки ж у нього грошей було? Сто тисяч мав?

— Сто тисяч? Більше лічити не вмієш? Він, може, в карти програвав за одну ніч двісті тисяч. А бабам на тостинці скільки добра йшло. В кожному місті баб тримав: приїжджав у Київ—баби, в Адеc—баби, в Пітер—баби. От воно...

— О стерво! А що ж він жер? Мабуть усе закордонне?

— Жер мало, більше пив: шуфлядами присилали.

— І все у нашого брата ссав: і на бабів, і на байстрюкіє, і на жертя.

— От жили сукини сини—страх бере!

Червоноармійці, наслуковавши оповідань, розходилися; їх місце заступали нові, і весь час старий сторож був у центрі уваги.

До розмовників підійшов Вітрогон.

— А що, Вітрогоне, не чути, шамовка хутко буде?

— Шамовка зварилася вже, а от з хлібом зле.

— Та, кажуть, там якийсь роззява уночі фурґон хліба в канаву перевернув.

— Бо воно перевернути дуже легко було: їдеш—як у піжмурки граєш: ні чорта не видно.

— Що ж, поїмо без хліба,—зауважив Кравчук, там, здається, макорони варять, може ще консерви видадуть.

— Чуєш, Кравчуку, а хто там з командиром полку ходить? Якийсь вільний?

— Не знаю, з заводу чи що.

З командиром полку розмовляв голова завкому цукроварні. Тимошенко був замислений, неначе розв'язував бойове завдання. Зморшки, проведені плугом часу по його засмаглому обличчю, ще більше поглибшали. Він нервово курив одну папіросу по другій, поглядав на годинник, без потреби завіс його, неначе хотів виміряти час на розмисли.

— Не знаю, що вам відповісти. Люди цілу ніч не спали, промокли до кісток, а тут ще з хлібом морока вийшла. Не знаю, наказати не можу.

— Але ж це стихійне лихо. Допомога червоноармійців могла б до певної міри врятувати становище. Тепер тільки восьма година ранку! День великий—до вечора далеко.

— Гаразд, зберемо червоноармійців, з'ясуємо все як слід. Покищо накажу від'оргові комсомолу і керівникам перевести в підвідділах коротенькі підготовні розмови про взаємини Червоної армії з трудящою людністю в обставинах походу. Якщо вдасться підбадьорити людей,—о пів на десяту виступимо.

«Збирайтеся!» «Збирайтеся!» «Збирайтеся!» зазивно гучала сурма. До замка підходили червоноармійці й командири: зібрався цілий полк. Утворилося живе півколо—діаметром була замкова стіна, коло якої стояли командир полку і голова завкому.

— Товариші червоноармійці і командири!—сказав Тимошенко—слово до вас має голова заводського комітету цукроварні.

— Просимо! Про-осимо!! Про-осимо!!!

— Товариші червоні кіннотники. Від імені трудящих цукроварні я вітаю вас, що зупинилися на нашій території. Ваше бойове навчання дає нам певність, що міжнародні імперіялісти

дістануть завзяту одсіч, коли вони насміляться напасти на Радянський Союз. Під надійною охороною Червоної армії ми можемо спокійно провадити грандіозне будівництво, що свідками й учасниками його ми всі є. Ще раз вітаю вас.

Ваш теперішній приїзд збігся з надзвичайно тяжким періодом у житті нашої пукроварні. Нам загрожує стихійне лихо: на наші бурякові плянтації суне з сусідніх полів гусінь найнебезпечнішого шкідника, а саме—«лучного метелика». Десятки гектарів буряків уже знищила гусінь. Щоб було ясніше, я вам скажу кілька слів про самого шкідника.

Лучний метелик у травні годується соком квітів, кладе дрібні жовті яечка на листі. Через чотири—сім день з них виходить уже гусінь. Гусінь за кілька день з'їдає рослину і ховається в ґрунт, де робить собі кашпучок, що в нім і перетворюється на лялечку. З лялечок у липні виходить друге покоління метеликів, що теж кладуть яечка. Знов появляється гусінь, яка шкодить уже дорослим рослинам. Після того, гусінь знов перетворюється на лялечок і в такому вигляді зимує.

Найкращий спосіб боротьби з гусінню—це своєчасне оббризкування рослин дрібно розпорошеною їдкою. Їдь висихає і залишається тонкий шар сухої їди, що охороняє рослину від поїдання. У нас такої їди нема. Доведеться здіймати гусінь ручним способом, а проти гусені, що суне з сусідніх полів, треба негайно копати заслонні рови.

Ви, товариші, розумієте, що коли загинуть буряки, наш завод буде стояти, а це засуджує трудящих на безробіття. Всі трудящі заводу працюють до знесилення і сподіваються на вашу допомогу. Я кінчив—слово й діло за вами.

Настала красномовна тиша, зрідка переривана ситим ір-язанням коней і шелестючим говором лісу. Потомлені люди мовчали, поглядаючи один на одного. Кожен тримав рот на замку, надіючись, що за нього висловиться сусід. Тимошенко почервонів, закусив нижню губу і терпляче ждав. Він знав, що в полку його авторитет величезний, що слово його—закон

і що тільки він виступить—червоноармійці без вагання підуть працювати на бурякові плянтації. Але свій виступ він залишив на кінець, як останній засіб: йому хотілося почути думки червоноармійців. Ця тривожна тиша впливала на його слух дужче від канонади. Минуло три нескінченно довгих хвилини.

— То дозвольте, товариші, мені сказати пару слів. Я, по правді кажучи, не дуже зрозумів, скільки разів метелик яечка кладе. Ну, а щоб допомогти робітникам,—скажу просто, допомогти треба. Нам може день поробити, а людям харчі на цілий рік. Не можна, щоб народне добро пропадало. А хто не хоче йти—хай тут залишається—самі справимось.

— Дobre сказав!

— Хлопець, як того треба—з головою!

— Знищимо гусінь до перемоги!

— Вітрогоне, поїдеш з нами?

— А я що, гірший від інших?

Коло коней і зброї залишилися тільки днювальні, репшта повиходили в поле.

Щоб зручніше було, обидва дивізіони поділили роботу. Один копав рови проти ворога, що наступав, другий взяв нищити гусінь, що вже оселилася на рослинах. Гусінь глибоко вгризалася в м'якуш листя, і її нелегко було зауважити,—зібрану кидали в відра з нафтою.

— Солоденького захотіла—то на тобі, купайся!

— Ач, зараза, як буряки понівечила.

— Тоши її топи!

— Та й припікає сьогодні, знову дощ буде.

— А, справді, обпалює, як доменна піч.

— Тече з мене вода, ніби з парні вийшов.

— Ех, напитися б, та барилко вже порожнє.

Командир полку, озброєний великим заступом, був серед тих, що копали рів. Поруч нього, змагаючись із ним і явно відстаючи, копав лікар.

— Ви, докторе, глибше копайте, по-військовому: раз-два, раз-два!

— Та в мене заступ тупий, не лізе.

— Сам не полізе. В університеті ви силу свою залишили. Я теж багато її по світу розгубив, та осталося ще: раз-два, раз-два!

— А багато в вас людей температурить?

— Ні, один чоловік.

— А я думав, після такої ночі більше буде.

— Процент захворювань залежить великою мірою від політично-морального стану військової частини. Статистика показує, що під час громадянської війни ранені червоноармійці видужували в надзвичайно короткі терміни, просто нечувані в історії військової хірургії. А ще ж треба зважити, що медикаментів у нас не ставало, живлення було погане.

— Он воно як, здорово!

Працювали червоноармійці одностайно, напружено, перелянувши один одного. Нечасті перерви, що наставали після короткого дозволу —

«Можна оправитись, покурити», —

освіжали сили, і робота йшла далі. Не так дошкуляла робота, як застоюна спека, що чимраз дужчала. В жилах кров готова була закипіти від нестерпного жару. Рівне поле, безвітряний липневий день. Кравчукові стало погано. Його винесли в холодок, виляли казанок холодної води на голову, червону й гарячу, як розжарене металічне гало.

Робота йшла далі.

Полк ночував в порожній частині замка на розстеленій заводській соломі. До Вітрогона, що вже встиг роззутися, підійшов Кравчук і тяжко опустився поруч нього. Кравчукові очі неспокійно дивилися в темряву, і довго шуруділа під ним суха пшенична солома.

— Чому не спиш? Хутко вставати будем.

— Та так, чудно мені. Вийхав я з міста, як слід кіннотникові, а назад приволочуся на тачанці: застрелили мого коня.

ЛЕНІН, ЯК Я ЙОГО БАЧИВ

Дані нариси спочатку написані в Америці, року 1923, до 5 роковин єврейського замаху на життя Леніна. Літературу про Леніна,—помімо того, що її тоді було обмаль,—в Америці було дуже важко дістати. Довелось через це здатися на власну пам'ять. Пізніше, коли вже була змота перевірити нариси різними матеріялами, виявилось, що пам'ять не зрадила. Наведені риси та факти стверджено від авторитетних джерел.

Нариси друкувалися в американській комуністичній пресі єврейською, англійською, російською та німецькою мовами. Вони ввійшли в єврейський збірник, що його нью-йоркська комуністична щоденна газета «Фрайгайт» випустила року 1925 до перших роковин смерті Леніна. До перших роковин Ленінових в радянському російському журналі «Прогресор» друковано 4-й розділ нарисів.

Рoku 1929 до 5-х роковин смерті Леніна в Московських «Известиях» друковано 2-й розділ. Цей розділ викликав з боку вдови Плеханова лист протесту, друкований в «Известиях». В листі жадним словом не заперечувало ні пиху Плеханівську, ні його хатню буржуазну атмосферу. Те, що реферати та лекції Плеханова справляли колосальне враження—особливо підкреслюється в нарисах. В листі лише заперечується, що Плеханов носив дорогоцінного шерстя (тобто шерстя Плеханов носив, але не дорогоцінного).

Рoku 1929 всі нариси в початковому вигляді надруковано в центральній німецькій комуністичній газеті «Роте Фане» й у великій кількості провінційальних німецьких комуністичних газет. З німецької преси їх передруковано в низці комуністичних газет європейських країн. Увага, що її нариси здіяли в комуністичній пресі Америки, Німеччини, Рад. Союзу та інших країн дає авторові ґрунт вважати, що його праця має певне значіння.

Автор переробив нариси, додавши більшої чіткості низці рис та дописав нові розділи.

I

ЛЕНІН і «БУНД»

У єврейським соціал-демократичнім «Бунді» Ленін не мав прихильників. Його вважали за видатну особистість, з залізною волею. Але його недолюбливали. Вірніші, боялися, вважали за демагога, фанатика й сектанта. Ця ворожість була наслідком того, що Ленін був не дуже високої думки про «Бунд». Він, звісно, не заперечував тієї чималої ролі, яку «Бунд» відіграв за перших років розвитку загально-російського соціал-демократичного руху; проте він добачив велику небезпеку для клясової боротьби в сепаратистських спрямуваннях «Бунду» і в його дрібнобуржуазних націоналістичних тенденціях.

У цім питанні Ленін був цілком солідарний з Плехановим, який так само ставився до «Бунду».

Відміна все ж була в ставленні Леніна та Плеханова до «Бунду».

Ленін, як і Плеханов, був непримиренний противник бундівської національної програми, так званої «культурно-національної автономії», бундівського організаційного принципу про входження в загальну соціал-демократичну робітничу партію, як окрема партія, як «єдиний представник єврейського пролетаріату». Він ще глибше, ніж Плеханов виявив дрібнобуржуазну суть «Бунду». Але намагаючись приєднати єврейських робітників до справжніх завдань революції, Ленін був ладний піти на деякі поступки Бундові, оскільки бундівські ватажки мали вплив на єврейських робітників, щоб цим самим прочистити більшовізміві дорогу до єврейського робітництва.

На Лондонським з'їзді Російської соціал-демократичної робітничої партії, влітку 1907 року, Ленін востаннє спробував схилити «Бунд» на свій бік. Ця спроба успіху не мала.

Тоді, за часів Лондонського з'їзду, «Бунд» уже не відігравав переднішої важливої ролі, його вплив у загальноросійським революційно-соціалістичнім русі почав меншати.

Формально «Бунд» нібито вже відмовився від свого «єдиного представництва євр. пролетаріату» і входив у загальну с.-д. партію, як організація автономна у справах керування агітацією й пропагандою єврейською мовою. Але фактично він не припинив свого сепаратизму самотійної партії.

Революція 1905 року найяскравіше виявила шкідливість «Бунду», як відокремленої націоналістичної партії. Більшовізм тоді почав пускати коріння і серед єврейських робітників, але бундівські ватажки всіляко намагалися перешкоджати цьому процесові. Прірва між «Бундом» і більшовізмом щоразу більшала. А приязнь між «Бундом» і меншовиками росла й міцніла.

Плеханов, що свого часу охрестив бундівців за їхній націоналізм і сепаратизм крилатим прозвиськом «непослідовних сіоністів», почав, після революції 1905 року, виявляти прихильність до «Бунду». Він подарував «Бундові» багато гріхів з минулого, бо відчув у ньому активного соратника меншовізмові. Його вже згодом не турбувала й бундівська культурно-національна автономія, що була суто-дрібнобуржуазною вимогою.

У кулуарах Лондонського з'їзду Ленін сказав бундівцям: «Ну, гаразд, я ладен вам де в чім поступитися в інтересах більшовицької фракції, щоб перетягти єврейських робітників на сторону більшовізму. Але невже ви, товариші, вважа-

ючи себе за марксистів, не розумієте, що насправжки культурно-національна автономія не тільки не може сприяти згуртуванню робітництва різних національностей, але, навпаки, призведе до утворення чи посилення переділок і відокремлення між цим робітництвом? Адже проповідь культурно-національної автономії, не зважаючи на добрі побажання окремих осіб і груп, відмежовує нації і зближує робітників однієї нації з своєю буржуазією. Чи не є вам за доказ цього те, що всі єврейські буржуазні партії погоджуються на культурно-національну автономію?».

У ставленні Леніна та Плеханова до славленої бундівської програми виявилась, власне, з самого початку ґрунтовна відмінність їхніх поглядів на розвиток і наступ російської революції. Ленін завжди відзначав, що в буржуазнім суспільстві не може бути справжньої демократії; він буржуазній демократії протиставив пролетарську демократію. У своїй полеміці з бундівськими лихо-теоретиками Ленін доводив, що демократія, загалом кажучи, сумісна з войовничим і гнобительським націоналізмом; пролетаріят вимагає такої демократії, що унікала б будь-якого національного пригноблення.

Плехінов теж начебто поділяв цей погляд. Але ми знаємо, що згодом він зрікся виголошеної ним істини, що «російська революція переможе, як робітнича революція, або зовсім не переможе», і став покладати всі сподіванки на буржуазну демократію всупереч пролетарській демократії, здійсненій Жовтневою революцією.

Чому саме Плеханов виступав проти культурно-національної автономії «Бунду», яку виставлялося за вище досягнення буржуазної демократії? Пояснити цю суперечність можна найшвидше тим, що в становленні до бундівської національно-культурної автономії. Плеханов виявив великодержавний націоналізм, намагання розчинити всі національні культури у великоросійським казані. Недаремно Плеханов закінчив своє життя, як войовничий росіянин, цебто буржуазний націоналіст.

Ленін був зовсім вільний від будь-якого націоналізму навіть у найлегшій формі, всіляко боровся проти примусової асиміляції, він був за цілковиту рівноправність всіх мов та культур. Він гостро виступав проти одної офіційно-визнаної державної мови, що панує над усіма іншими мовами. Він перший висунув і обґрунтував тасло про право всіх націй на вільне самовизначення аж до відділення їх від тієї держави, де ці нації живуть. У боротьбі проти національної програми

«Бунду» Ленін зважав тільки на інтереси пролетарської революції, і по-марксистському мав цю програму—за дрібно-буржуазну, що затемнювала класову свідомість єврейського робітництва.

Марксистська Ленінова проникливість не до смаку прийшлася бундівцям на Лондонському з'їзді: «Демагог залипався демагогом»,—сказали вони.

І більшість ватажків у «Бунді» інакше й не могли собі уявляти Леніна, як тільки таким, що ладен ради своєї фракції, своєї ідеї-фікс, продати навіть рідного батька...

Цим і з'ясовують, чому багато з бундівських ватажків, з Лібером на чолі, 1917 року й собі поширювали безглузді чутки про те, що Ленін є німецький шпигун. Щоб замаскувати свою контрреволюційність, бундівські ватажки намагалися підлий наклеп на найвидатнішого проводиря робітничої класи витлумачити суто-психологічно: такий фанатик, як Ленін, здатний на все: для нього всі засоби добрі, аби тільки вони провадили до його мети...

II

НА РЕФЕРАТАХ ПЛЕХАНОВА І ЛЕНІНА

Через рік після Лондонського з'їзду мені судилося стати, після втечі з заслання, політичним емігрантом.

Товариші, що пам'ятають ці роки, можуть собі легко уявити, з яким запалом я накинувся за кордоном на всякі дискусії, доповіді, реферати проводирів російського соціалістичного руху.

Тоді саме мені довелося вперше чути Плеханова.

Його лекції-реферати справляли величезне вражіння. Блискучий стиль, велика обізнаність, різке вміння дискутувати, гостра ущільненість полемічних засобів,—усе це захоплювало, підкоряло собі аудиторію. І все ж: на цих публічних виступах Плеханова панувала якась вимушеність, відчуженість. Слухачі були чимось сковані, не вільні. Навіть самим своїм зовнішнім виглядом Плеханов справляв вражіння людини, що дивиться на всіх своїх слухачів згорда; що знає собі ціну, свідомо своєї великості... Завсіди чепурно одягнений, у чорнім сурдуті, з випрасуваним комірцем, з красивою краваткою на білісінькій прасованій сорочці, з персьмем на вказівному пальці, з нерозлучним моноклем у руці, дбайливо-бездоганно зачісаний,—він якось не пасував до бідноодягненої емігрантської публіки.

Ще одну особливість помічалось: ті, хто наслідювався брати участь у дебатах після його реферату, аж тремтіли... Нечай вони складали іспити. І це траплялось не тільки з масовим, пересічним слухачем, а й з видатними діячами.

Я пригадую, як раз у Женеві читала доповідь про жіноче питання тов. Олександра Колонтай. Доповідь її була блискуча і змістом і формою. Але от посередині доповіді увійшов Плеханов. Досвідчена політична діячка, добра лекторка, Колонтай якось збентежилася. Уже не було в ній ні того внутрішнього вогню, ні того внутрішнього блиску: здавалось, наче чогось дуже злякалася...

Це тремтіння перед Плехановим, здебільша, пояснювали незвичайною пошаною до нього, як до видатної особи. І тим то кожен почував себе в його присутності маленькою, непомітною людиною, що боїться провалу.

Те вражіння «відчуженості», яке зробили на мене прилюдні виступи Плеханова, ще побільшало, коли мені довелося побувати у Плеханова дома й особисто з ним поговорити.

Вся атмосфера в його домі була надто перейнята «буржуазною культурою». Настрій, що там панував, зовсім не гармоніював з уявленням про Плеханова, як революціонера, що повинен і в своїм приватнім житті бути відмінним від першоголіпного громадянина—буржуа. В його домі панував дух суто буржуазної ситої самовдоволеності, аристократичного «бонтону»... Отакий був Плеханов і своєю манерою поводитися з відвідувачами. Все в ньому ніби говорило:

— Знай, хлопче, що ти стоїш перед самим Плехановим. Цілуй же ту честь, якої ти вдостойся і... тремти.

І я справді тремтів. Під час розмови мої коліна дрижали від якогось нез'ясованого страху... І коли я пішов од нього, то все в мені було сповнене протесту. Всі мої революційні почуття і уявлення збунтувалися:

— Де ж той зразковий приклад, що його соціалістичний проводир і мислитель має показувати світові своїм особистим життям?

Щождо Леніна, то мені тоді здавалось, що з ним справа ще гірша. Поперше, навіть ті, що його, м'яко висловлючись, недолюбливали, мусіли були, придушивши жаль, визнати, що Ленін не згірше від Плеханова обізнаний на марксизмі й багато знає. Поспіл усі вважали обох за рівних видатних мислителів щодо марксизму в тодішній Росії й однаковими величинами в світовім робітничім русі. Було відомо, що Леніна

нанують не менше, ніж Плеханова; що їх ставлять нарівні з такими проводирями робітничого руху, як Бебель і Жорес. Отож думав я, і Ленінові властива самовпевненість і від погордливо-самозакоханий...

Подруге, була дуже поширена думка, що Ленін взагалі страшенний «деспот», «кулак», якому не можна ні в чому суперечити. Отож він уже напевне наганяє страхи, жах... Як же я здивувався, коли в тій самій Женеві, побувавши вперше на одному із Ленінових рефератів, я зразу опинився в зовсім іншій атмосфері, ніж на рефератах Плеханова. Публіка—та сама емігрантська публіка—здавалася зовсім іншою; вільною, веселою—ні тіні вимушености, неначе в тісному родинному колі.

Цьому сприяв уже сам зовнішній вигляд Леніна. Просто одягнений, як усякий бідний емігрант, у витертій піджачку, з помятим м'яким комірцем — нестеменисінько як ото він був одягнений останніми роками,—але завжди чисто, охайно. У кожному його рухові, в кожному помахові почувається справжній, не вдаваний демократ у ліпшій значенні цього слова—справжній «син народу». Жадної ознаки «снобізму» нема ні в його манері поводитись, ні в його мові: ось я, такий самий, як кожен серед вас.

Якщо попереду не знати, що це Ленін, то про нього можна було подумати, що це звичайний пересічний росіянин, який щойно скинув ось свою чумарку і зробився «європейцем»: обстриг свою руду бороду—на французький кшталт, але лишився з тими самими азійськими рисами в обличчі: татарський проріз очей, випнуті по-калмицькому щелени...

Тільки один високий великий лоб, що заходив далеко в глибину його рідкого волосся на голові—свідчить, що цей звичайний чоловічок повен якоїсь величезної сили...

Він не так красно розмовляє; нема того блиску, що в мові Плеханова; він не приголомшує цитатами з книг всілякими мовами, як Плеханов. Але його логіка гостра, як бритва. Його слова—без жадних криластих речень—врізуються в мозок. Навіть противники сидять зачаровані. Ось хапає він їх за горло—приємно, без уїдливости, не злословно: проте вони почувають себе дуже кепсько, його противники...

Коло мене сидить грузин, старий соціал-демократ, меншовик. Весь—увага. І коли Ленін своєю залізною логікою завдає удар за ударом його меншовізмові, в цього грузина мимоволі виривається:

— От... бестія!

Публіка весело настроєна, усміхається. Усміхається й Ленін. Збори вже наелектризовані. І коли починається обговорення,—ні в кого й тіні побоювання забрати слово; навіть хто завгодно серед маси, коли має що сказати, виступає й говорить. Бо тут іде щира розмова, інтимна, сердешна. І коли Ленін когось і відстьобає, то воно хоч і не так артистично, як у Плеханова, зате доходить «до сьомого ребра» й затамлюється надовго...

На тих же зборах разом зі мною були ще деякі товариші, що вперше чули Леніна. І ми всі тільки здвигували плечима:

— Оце той «деспот», якого противники так ганьблять?

Ленінів реферат струсив самі основи мого бундизму... І чимало часу минуло, поки до мене знову вернулася бундівська сталість.

Як воно не чудно, але після цього реферату я боявся ходити на збори, де виступав Ленін... Цей дивний стан був не тільки зі мною, але й з досвідченішими товаришами, що відігравали видатну роль в рухові. Було ясно, що ці товариші боялися Ленінових виступів тому, що він завжди в очах у публіки лишається переможцем... А траплялося це тому, що Ленін усією своєю істотою викликав до себе необмежене довіря, саме своєю природною простотою, своїм прямим ясним розумом, позбавленим удавання.

Після цього реферату я не переставав глибоко цікавитися Леніном. Мені дуже хотілося знати, який Ленін у своїм приватнім житті. І це не було простою, пустою цікавістю. Вона прямо стосувалася до питань, що тоді мене хвилювали: про соціалістичну етику, соціалістичну культуру й про революційну мораль.

Відірвані від живої російської дійсности, закинуті в чужій країні, ми, емігранти, примушені були заглиблюватися в «самокопирсання», до того ж саме емігрантське життя було сіре. Й не було нічого такого, що відтягло б від цього безглузлого «копирсання». Усяке явище, яке будь-чим виділялося понад сіре буденне життя, баламутило емігрантську колонію, викликало всілякі питання, породжувало сумніви.

До того ще доба була найреакційніша: люди блукали пригноблені, зневірені—і тому схильні до моралізування. От чому не було нічого дивного в тім, що я, після гіркого досвіду з Плехановим, зацікавився приватним Леніновим життям.

ОПОВІДАННЯ ПРО ЛЕНІНА

Після того, коли я вперше чув Леніна в Женеві, мені довелось побувати в Цюрісі. По-сусідству з моїми приятелями, в яких я гостював, жили російські студенти-більшовики, прізвища яких я, на жаль, забув. Пам'ятаю тільки, що серед них був молодий польський товариш, якого звали «Вова».

Ці студенти тоді запопадливо вивчали політичну економію. Запамяталося мені це, бо коли вперше опинився я в їхній кімнаті, там була гаряча суперечка про додаткову вартість, і втягли й мене в цю суперечку. Обізнавшись ближче з цими студентами, я помітив, що вони пройняті незвичайним преклонством перед Леніном—преклонством, що доходило до фанатизму... Такого ставлення до Плеханова мені не доводилось помічати, навіть серед найзавзятіших його прибічників. Плеханов був найвищим авторитетом для меншовиків. Думка Плеханова підкоряла собі все і всіх. Але не було й ознаки фанатичного преклонства. Плеханов розумний, дуже учений, незвичайно дотепний, гострий—на нього треба вважати. І ставлення меншовиків до нього швидше нагадувало ставлення студентів до свого професора...

Мене, признатися, трохи бентежило це захоплене преклонство моїх нових знайомих перед Леніном. Я не міг зрозуміти, як можуть марксисти дійти до такого обожнення особи. І першого ж вечора в мене відбулася сутичка з моїми новими знайомими. Ми розмовляли про нові напрями в російській літературі, про так звані «богошукання», що тоді були модні навіть серед соціалістичної інтелігенції; найбільшої ваги відляли двом творам поточної літератури: «Сповіді» Максима Горького і «Релігії та соціалізму» Луначарського.

З приводу «Релігії та соціалізму» сам Плеханов виступив з гострою критикою і оголосив цю книгу антимарксистською, бо такі, мовляв, твори обертають народню масу в забобонний культ. Через те, що «Сповідь» Горького була просякнута тенденцієз «богобудівництва», то Плеханов не помилював і Горького.

Між іншим, обидва згадувані твори зробили на мене особисто велике вражіння. Надто врізалася в пам'ять та сцена з «Сповіді» Горького, де дівчина-каліка, під впливом гіпнозу від юрби, одужує й починає вільно ходити, що за задумом Горького, символізує силу колективу.

З приводу «богошукань» Плеханов прочитав у Женеві кілька лекцій. Він на дрібки розстрошив ідею, що її Луначарський розвивав в своєму творі, про об'єднання марксистського світогляду з релігією, ідею «соціялістичної релігії». Плеханов висловив також жаль з приводу того, що великий художник Горький пробуває під шкідливим впливом цього настрою.

Оці лекції з їхньою залізною логікою трохи послабили в мені перше вражіння від цих двох творів. І в згадуваній розмові з моїми новими знайомими я став на бік Плеханова, і за це дістав прочуханку:

— Ленін цілком іншої думки в цій справі.

Ленін не менше за Плеханова був проти теорії Луначарського і тенденції Горьківської «Сповіді», але ті цюрихські студенти ще не знали цього, і їхніх аргументів, з *неправдивим посиланням на Леніна*, було цілком досить, щоб їм не зважати на мої висновки. Це й обурило мене. Через те, що розмовляли ми на домашній вечірці, то я розпалився і назвав їх усіх ідолами.

Отут то й заварилася каша. У густих хмарах тютюнового диму, розпалені від випитої з незвички чарки вина, усі накиннулися на мене з найобразливішими епітетами:

— Вузьколюбий, одбокий бундовець!

— «Плеханствующий попугай!».

Я, звичайно, не дарував їм цього і називав їх не менш образливими слівцями.

І наша суперечка, що затяглася до світанку, кінчилася тим, що ми всі розійшлися «індиками»: червоними, надутими, кожний певний своєї правди.

Ще добре, що наша суперечка кінчилася досить безпечно, бо серед наших опонентів були такі гарячі хлоп'ята, надто молодий польський товариш, що їх ледве стримували від «рукопашних доказів» проти моєї ересі, яка, в даному разі, була Леніновою «ерессю».

Звісно, коли чад від вечірки розвіявся, ми забули й за суперечку,—і між мною та щирими хлопцями встановилися найшприятливіші взаємини.

Другого дня, уже в дружній, спокійній розмові, мої нові приятелі намагалися довести мені, чому вони так глибоко вірять Ленінові. Їхня повість, сповнена деяких подробиць про Ленінів побут, його душевну простоту, дивну скромність, товариську відданість, веселу вдачу, про любов до дітей, до природи, про його спритне катання вельосипедом, захоплення грою

в шахи, про те, що його улюблені письменники—Пушкін, Толстой, Беранже, про його вміння задовольнятися найменшим,—ця їхня повість була сповнена зворушливої щирості.

— От справжня нова людина,—витукував кілька раз із патосом молодий польський товариш Вова.

— Пробраз людини майбутнього соціалістичного суспільства,—додавали інші.

Тоді мене не цікавило, чи справді вірні всі ці подробиці про Леніна, звідкіль мої нові приятелі черпають їх, чи з особистого знайомства з Леніном, чи з розмов із іншими. Враження все це справляло величезне, яке не залишало жадних сумнівів щодо правдивості всього розказаного. Те, що такі подробиці цікавили Ленінових прихильників, правило за ключ, щоб зрозуміти ставлення до Леніна й Плеханова їхніх прибічників.

Більше мені не довелося побачити Леніна за кордоном. Я його бачив уже в Росії, коли його палкими й найвідданішими прибічниками були не гуртки інтелігенції, а мільйонні маси робітників та селян...

IV

ІЛІЧ

... Грудень.

Лютує хуртовина. Крутиться метелиця в чортячій танку крутиться й дико вис. Це північний вітер розходився на берегах Неві і стьобає холодом на Петроград, ріже, неначе бритвою. Подорожні, зібгавшись від холоду,—біжать, не оглядаючись, щохвилини спотикаючись об груддя мерзлого снігу—дух забиває... Тьмяний морозний день швидко кінчається, і разом з ним ушухав вуличний рух. Де-не-де покажуться санки, промчить зледенілий трамвай. Лячно якось; від засніжених будівель, від ліхтарних стовпів, що виють на вітрі...

Одної з таких грудневих ночей нас—групу засуджених на виселення в Сибір—вели Невським проспектом. У домах, ресторанах та інших веселих місцях блищали вогні. А тут, на головній вулиці столиці, було порожньо. Тільки холодний різкий вітер нещадно вив і гнав нас, одягнених в арештантські кожухи, гнала й варта, що була лиха й по-матерньому загнала і нам і вітрові...

Хуга вис, завиває... Ми тримаємось щільно один коло одного, щоб не впасти, не звалитися. І здається, наче ми бродимо спіжалою пустелею, напружуючи останні сили, і що ось-ось заблищать зловісні вогники вовчих очей...

Та невже це славетна російська столиця з її веселощами та блиском, з її витонченою «цивілізацією», з її «азійською дикістю?».

... І от тепер, через багато-багато років, така сама груднева хуга, така сама люта груднева ніч...

Але вже нема тих блискучих вогнів на Невському проспекті. Ледве-ледве блимають тьмяні ліхтарі. Але зате широкою хвилею линуть народні натовпи—шумливі, врочисті, що своєю з'єднаністю перемагають і хугу й пітьму... Вони втягають усе й всіх у свій вир. Якесь нез'ясована таємність захована в цих обтріпаних шинелях, подертих повстяниках, засмальцьованих кожухах, старих хустках...

І ми, гурток делегатів 8 з'їзду «Бунду», стихійно зливаємось з шумливим натовпом, стаємо кістю від кости його, плоттю від плоті цього хвильного моря людей... Ми ледве держимося на ногах від втоми, дошкуляє холод, зуби нам цокотять. Але ми—линемо разом із живим людським потоком.

— Що сталося?

Молода дівчина-робітниця, взута в солдатські чоботи і чоловічий халат, дивиться підозріло на нас і з іронічною посмішкою зауважує:

— Інтелігентики... буржуйчики... що, не до вподоби? Мають не звикли, га?

З-під ганчір'я, яким закутана її голова і майже все обличчя, виблискують дві суворих очей. Крізь стиснуті зуби вона зі свистом промовляє:

— Ільїч має зараз проїхати, народ ото й жде.

Ця проста коротка фраза з'ясовує все. Ми починаємо розуміти глибоку суть того, що відбувається...

«Ільїч»—повторювали навколо сотні уст, заглушуючи хугу, і в цьому хорі захриплених голосів почувався народній екстаз...

Тьохнуло в серці...

Усього годину тому на засіданні з'їзду «Бунду» Лібер виливав гіркоту свого серця з приводу більшовицького перевороту, називаючи Леніна «могилянником революції»... Делегати бурхливо плескали йому. А коли один товариш насмілювався заперечити Ліберові, то його затюкали, не давали говорити, не хотіли слухати:

— «Більшовик!».

І цього одного слова було досить, щоб делегат, засоромлений, зійшов з трибуни...

Тепер ми стоїмо тут, сковані холодом, заворожені народньою масою, яка тремтливо жде, не діждеться цього «могиляника революції»...

Пригадую так ясно слова померлого вже тов. Стьопи, який пробув кілька років в Америці й повернувся до Росії, побільшовицькому настроєної.

— Ну, хто ж має більший вплив на масу: «демагог» Ленін, чи «витриманий» марксист Лібер?

Нам нічого було йому відповідати.

Справді: там у світлій теплій залі клябу Петроградської єврейської буржуазії, де відбувався з'їзд «Бунду», люди «мудрствують лукаво» й на підставі Маркса хочуть довести, що Ленінова революція—не є революція...

А тут, під темним склепінням грудневого неба, в нічній темряві, не зважаючи на лютий мороз і хуртовину, стоять засніжені натовпи народу—обідрані, обтріпані, зголоднілі,—щоб іще разок поглянути на свого проводиря, послухати його...

На чьому ж боці правда? Чи на нашому, що набули прихильності в очах єврейської петроградської буржуазії, чи на боці Леніна, що є страховище для всіх цих передніших верховодів?

Чи думав я тоді про це, чи ставили перед себе інші наші товариші це питання,—не знаю. Але що я добре пам'ятаю—так це те, що з того моменту почали мене опановувати важкі сумніви щодо правдивості наших позицій...

Тов. Стьопи тут же пригадує:... коли до Києва дійшла звістка про більшовицький переворот, то навіть наш неспіддатливий Рафес вигукнув: «Жовтнева революція! Такою вона і ввійде в історію»...

І от ця історія відбувається на наших очах... Ясна, як на долоні.

Ми знали, що того вечора відбулося засідання Петроградської ради, де Ленін мав виступити з доповіддю про мирні перемовини з Німеччиною. Цей виступ мав бути одним з найвидатніших. Після доповіді Ленін мав виступити на робітничих зборах у Невській районі. Про це й довідалась народня маса і лінула туди з усіх усюд. Облич невидко було: одні лише засніжені постаті, що крутилися разом із сніговим вихором і зливалися з засніженими будівлями в нічній пітьмі... Здавалося, відбувається боротьба між стихійною народньою масою і розлютованою стихією природи. Ось хтось падає, за ним інший, хтось хрипко сміється, наче зідхає. А народні хвилі стають дедалі ширші—немає впину, немає перепони для них... Із народ-

ньої гущі починають линути звуки «Ітернаціоналу». Але лютий вітер розриває ці звуки і дзвінки уривки розносить далеко навколо—над ліхтарними стовпами, над засніженими будинками, за старими пам'ятниками... Ці уривчасті звуки підхоплюють інші гуртки в різних кінцях,—і ще більше розлютованій хузі вже понад силу заглушити потужні звуки загального співу...

Враз повітря прорізала герготня авта. Усе змовкло. Неначе надприродна сила спинила рухомі натовпи люду посеред дороги. Хуга вие щораз дужче. І крізь це скажене скигління залунав дзвінкий дівочий голос:

— «Ільїч!».

А з нею вся людська маса стрясє повітря вигуками:

— «Ільїч».

Наша група протискається ближче до авта, ярко освітленого своїми передніми електричними ліхтарями. Хто всередині—не видно. Але от з'являється знайома постать. Я її бачив багато років тому в Женеві... Та сама посмішка на устах, той самий проникливий бистрий погляд, випнуті вилиці. Тільки щось інше на голові: якась каракулева старенька шапчина, та й пальто інше, облізле, з вузьким каракулевим коміром, зовсім негодящим для петроградських морозів.

Це був Ленін.

Він здався мені трішки постарілим.

Маса вимагає:

— Нехай Ільїч говорить.

А хуга вие, кружляє над натовпами, заглушує людські голоси. Але Ленінів голос залунав і він перемагає хугу. Крицею звучить—потужний, громовий голос Ільїча...

Що Ільїч говорить, я вже не чую, бо людська хвиля, неначе снігову грудку, затерла мене, відтиснула й відкинула кудись убік від авта. Тільки здалека линуть звуки оплесків, неначе кулеметна тріскотнява,—і все це вкриває протягле тисячоголосе «ур-ра-а»...

... Коли я, цілком закоцоблий, вернувся до гуртожитка для делегатів бундівського з'їзду, що був раніш шведською лікарнею, було вже дві години ночі. Швайцар з гуртожитка, обрусілий швед,—високий ставний дід із жовтим пергаментним обличчям,—поскаржився мені:

— От яка хуга. Кружляє пекельним виром... Ільїч не міг навіть своїєї промови закінчити...

Цей старий швед, виявилося, теж тількищо повернувся з Невського проспекту.

ЛЕНІНОВА БЛИСКАВКА

Розпатлані дні.

Денікін суне на Москву, Юденіч—на Петроград.

Передбачаються великі запеклі бої.

Іду з Москви до Малаховки. Від довгого очікування біля білетної каси та дождання поки прибуде поїзд—ноги, наче лід. У відчинених дверях темної «теплушки» лютую завірюха. Зачинити двері, проте, ніхто не згоджується. Тіснота така, що нема чим дихати. На мої ноги хтось поклав великий пак. Він важить нічогенько, але захищає ноги від лютого холоду...

Поїзд посувається немов хтось, насаджуючись поволі його підштовхує. Хуртовина миготить крізь двері в очах дрібними білими порошинками. Нічого не видно в пітьмі, тільки чути плямкання губів, коли жують моркву.

Сон змагає. Куняючи, чуєш благальний м'який жіночий голос: «товаришу, чи не можете трошки посунутись? Ледве стою на ногах». Я не розумію, що це скеровано до мене. Сон не випускає. Раптом щось падає на великий пак, що на моїх ногах, і мене пронизує такий біль, аж крикнути хочеться. Зчиняється галас: людина знепритомніла. Від метушні мене зовсім стиснули як лещатами. Ось знепритомнію, здається, і я. Щосили відштовхую від себе і стає вільготніше. Але хтось уже сидить на моїх колінах. Чую той самий благальний голос: «Пробачте, товаришу».

Обличчя тої, що сидить на моїх колінах, невидко. Але в її голосі дзвенить молодість. Вона їде на станцію далше від Малаховки, до Люберців; вона вчителька у дитячому будинку; їхала до Москви по книги для бібліотеки дитбудинку. Пак, що лежить на моїх ногах, то її...

Від подвійного тягару і на колінах і на ногах мені вже надто тепло, так тепло, що задихнутись можна.

Раптом поїзд зупиняється. Сніг так засипав рейки, що не можна далі рушати. До того паротят має мало дров, отож поспішати не слід. Кого це обходить, коли прийдуть? Як не сьогодні, то завтра, або аж позавтра...

Багато пасажирів виходять з вагона. Стає просторіше. Мої коліна й ноги визволяються. Моя сусідка, з молодістю в голосі, запитує, чи є в мене сірничок; вона зате може почастувати мене цигаркою. На щастя, я дістав сьогодні на харчову книжку дві коробочки сірників; вони, проте, мають таку властивість, що блиснуть і зараз же гаснуть. Моя сусідка запа-

лює і запалює сірники; мало вже не поспувала цілу коробочку; нарешті запалила сірничка; при світлі блиснула на мить з-під товстої селянської хустки пара глибоких чорних очей.

Вагон знову переповнений, і поїзд тягнеться далі з стогном колесних осей, досить часто зупиняючись.

Сусідка запитує:

— Ви, товаришу, комуніст?

— Так.

— До якого району належите?

— До Кремлівського.

— Он як, з Ільїчем в одному районі? Чи бачили ви його будь-коли?

— Еге ж.

— От щасливий.

Грубий голос втручається:

— А що ж? Ільїч не пиховитий. Такий як і всі. Всі можуть його бачити, розмовляти з ним.

Зачувши, що мова йде про Леніна, зацікавились нашою розмовою ще кілька пасажирів.

Облич у пільмі невидко. Тільки серед морозяної тиші падають теплі слова, виходячи глибоко з серця.

Ільїч...

Сусідка розповідає:

— У дитбудинку, де вона навчає, ще немає електричного освітлення. Отож, збирається делегація до Ільїча з клопотанням...

— Тепер не час,—відгукається грубий голос,—Ільїч має важливіші справи; треба попереду вигнати собак проклятих—Денікіна й Юденіча.

— А хіба ж виженуть?—чується питання.

Відповідають враз кілька голосів:

— Авжеж! Ще як виженуть! Не тільки їх, а усіх, усіх собак. Як то, революцію зробили, а вони лізтимуть?—вибухає така типова російська лайка, що я засоромився перед сусідкою.

Сусідку, однак, це мабуть не обходить, вже звикла до такого. Серед темряви здається, що її чорні очі ще поглибшали, немов би хотіли пронизати того з грубим голосом.

Крізь хуртовину в дверях прорізує пільму вузенька смужка світла наче від прожектора.

Грубий голос вигукує захоплено:

— Можу заприсягтися, «Ленінова блискавка».

Я зацікавився цим чудним вигуком.

Виявляється, що так прозивають на деяких фронтах прожектори.

Людина з грубим голосом розповідає про себе: Був у Червоній гвардії, також і в Червоній Армії. Але занедужав і їде відпочити до себе додому в Краскове, станція перед Малаховкою. До революції працював недалеко Москви на порцеляновій фабриці. Вимова у нього як у російського селянина.

Сусідка запитує:

— На яких фронтах ви були, товаришу?

— На яких? На всіх,—відповідає селянин,—Колчакові завдали перцю, Петлюрі, Махнові, чехословакам, німчурам, австріякам. Видужаю, знову піду завдати перцю Денікінові, Юденічеві та решті собак. Країна мусить бути радянська від краю до краю, так як Ільїч сказав. Ми вже покажемо собакам проклятушим як лізти на нас. Чи чули ви? Проти Юденіча пішло добірне військо, орли, один до одного; коли «Ленінові блискавки» заблищать отак посеред ночі, і гарматоньки заграють, весело ж буде тоді...

Від простих селянинових слів підноситься настрій у цілому вагоні. Забули про холод, муки подорожі, тісноту і голод.

Сусідка все допитується:

— Чи бачили ви самі, товаришу, Ільїча?

— Теж запитала, на власні очі бачив, навіть розмовляв з ним. От як з тобою.

— Коли?

— Лише того тижня в неділю.

— Он як!

— Морозяка був, аж смалив. Стоїмо ми ото всі на Театральному майдані: прийшли на заклик обороняти ради. Стає Ільїч на ящик і заgrimів: так і так, товариші, вони хтять, ті собаки, нас придушити. Хто це дозволить? На це відповідають всі, як одна людина, аж пара з вуст піднеслася хмарою: ні, не вони нас, а ми їх. Ільїч каже: «гаразд, братця, то йдіть на фронт і боріться, як леви, за нашу справу, за ради. Тепер, братця, ще пагано, дуже пагано: голод, холод, попесті. Але хто тому винний? Вони, вороги, треба їх розтерти на порох, щоб згадки від них не лишилося.

Говорить він, Ільїч, як брат, і слова котяться, в душу проходять, розтікаються по всіх кістках, немов добрі ліки. Всі вигукують: хай живе наш проводир, Ільїч, хай живуть ради. І заспівали «Інтернаціонал», аж стіни задвигтіли. А в мене серце плаче: мене забраковано, заслаб трохи. Що ж робити?

Всі підуть на фронт, а я зостануся. Вирішив порадитись з Ільїчем: як він скаже, то воно й буде. Набираюся сміливості і голосно вигукнув: товаришу, Ільїч, дай пораду... Він наказує мені підійти ближче. Всі заздять мені. Я підійшов, а серце тьохкає. Таки свій, рідний, а все ж Ільїч, найбільший проводир інтернаціонального пролетаріату, витрушує з рукава всіх буржуйських міністрів; а я хто? Красковський селяк. Ільїч одначе глянув на мене своїми гострими очима, поклав мені руку на плече, і весь острах зник. Ось як стою тут з вами та розмовляю, розповів я йому—так і так. Відгукається він на це як брат: ні, покищо тобі, товаришу, слід відпочити, а далі побачимо. Наказав мені Ільїч прийти до Кремля. Прийшов. А там мені подали два папірці—одного до московської ради, щоб мені видали теплу одягу, а одного до красковської ради на постійний «пайок»...

Стало тихо. Помітно, що всі захопилися цим оповіданням. Не помічають навіть, що поїзд знову стоїть.

Коли захоплення пройшло, сусідка висловлює своє здивування:

— Отак воно й було?

Селянин схвилювався, спершу міцно вилаявся, а далі закинув:

— А що, вихвалитися треба мені перед вами? Що я хіба? У Червоній Гвардії був, тепер я червоноармієць, то що сказав, те й сказав,—додав пиховито:—Можу вам показати папірця від Ільїча до красковської ради. У кого є сірничок?

Я подаю останній коробок сірничків. У селянина вони запалюються. У якогось пасажира випадково знаходиться олійна лампа, яку він купив у Москві на Сухарівці.

Лампа кидає тьмяне світло на вагон із стиснутими людськими тілами, що здаються закутаними муміями. Хуртовина намагається загасити лампу; селянин, високий і худорлявий, у нових повстяниках і новому кожусі, загорнений товстим башликом, зачинає двері. Ніхто проти цього не протестує, немов би враз уж не бракувало повітря...

Моя сусідка хоче мати честь зачитати всім Ільїчевого папірця: вона зсуває велику хустку, і показалося молоде втішне обличчя. З превеликими труднощами дали їй місце біля лампи, поставленої на одламану дошку задньої стіни. Високий селянин, пошукавши довгий час у паузсі, витяг пакетик, акуратно складений. З пакетика він вийняв темний шматок паперу і підніс його сусідці, не випускаючи його з рук.

Здавалося, що вогник глибоких чорних очей з'єднався з вогником лампи. Серед моторошної тьмяности зачитується тремтливим соковитим жіночим голосом за напруженої уваги цілого вагона наказа до Красковської ради, забезпечити постійним «пайком» хорого червоноармійця Івана Матвійовича Косогорова, Підписано «Владимир Ульянов-Ленин».

Минає кілька хвилин, доки люди в вагоні стямляться від здивовання. Герой події теж нічого не каже. Він тільки дивиться з-під башлика і гордовито всміхається, немов кажучи: не так легко заслужити на таку честь...

Загальне захоплення перериває власник лампи, кругленьке закутане створіння, що рухається наче шар. Він бурмотить: треба бути ощадним, щоб залишити і для дому.

Косогоров каже поважно до кругленького створіння:

— Ось, товаришу, коло твоєї лампки зачитали папір аж від самого Леніна.

Створіння щось незадоволено бурмотить під ніс.

— Мабуть мішочник,—чути зауваження, — спекулюєш, братіку? Коштом народу. Ось хто наша напасть.

— Не журись, братіку,—розважає Косогоров,—ось справимось з тими собаками, то й візьмемось до цих собачок. А що ж наш Ільїч хіба ж залишить таких п'явок?

Зчиняється галас. Хочуть не інакше як викинути мішочника з вагона. Але Косогоров не дозволяє: все мусить бути за радянським законом, як Ільїч наказав.

Поїзд усе ще стоїть. Знову відчиняють двері. Хуртовина притамувалась. Тільки великі гори снігу заступають все навколо. Захмарене небо зависло над білою пустелею. Машиніст сам не знає, скільки доведеться тут стояти.

Ось почали вилазити з вагонів різні постаті. Біла пустеля залунала від людських голосів, схвилюваних, обурених. Від кілясь час від часу все ще посилав смужку світла «Ленінова блискавка». Вона освітлює постаті, що танцюють по снігу, щоб зігрітися. Звідки тут узявся прожектор? На це ніхто не міг відповісти.

Косогоров упевнено каже:

— Це наша, справжня «Ленінова блискавка»; я їх пізнаю вже.

Він підєпіває своїм грубим голосом, що хрипить тепер уже з присвистом:

Свети, свети, Леніна молнія,
Освещай нам путь вольготный,
Дорогу молодецкую!

Косогорова підтримує тонкий чоловічий голос, високого
взявши:

Шагом марш, шагом марш
За життя нове.
За велику цель советскую!..

Вітер заглушує спів у білій пустелі, а паротяг плаче сумовито, немов благаючи, щоб зглянулись на нього в його самотності та занедбаності...

Пасажири залазять назад у вагони. Холод знову проймає всіх. Мовчать. Тільки Косогоров підспівує весело своїм хрипким грубим голосом пісню про «Ленінову блискавку».

Створено цю пісню на сибірських полях в боях з Колчаком, і вона перейшла на інші фронти.

Так розповідає хорий червоноармієць, що везе з собою папір, підписаний від самого Ільіча. Можливо, що він сам створив цю пісню.

Сибірський мороз лютує. У заметах снігу лежать поховані борці. Чатують ворога. Блисне на нього, на ворога, раптово «Ленінова блискавка», гармати заграють, і гайда далі великим ясним шляхом рад...

Моя сусідка, молода вчителька, з глибокими чорними очима, захоплена і пишається: бібліотеку везе для свого дитбудинку, а серед книжок і Ленінові твори; вона мені заздрить, що я належу разом з Леніном до одного партійного району. А ще більше заздрить хорому червоноармійцеві, що лише того тижня розмовляв із Леніном як рівний з рівним....

Чи не світять тепер «Ленінові блискавки» десь біля Царського села, де такі, як Косогоров, женуть Юденіча? Чи не світять вони десь під Орлом, де такі, як Косогоров, женуть Денікіна? Авжеж світять вони, і гармати грають, грають...

Ось снується в цій темі та морозяній тиші пісня, тихо й інтимно. Чи це увіч, чи ві сні?

Коли я прокидаюся, вже день. Сніг вилискує. Небо блакитне. Сонце торує собі шлях.

Косогорова вже нема. Зник і мішочник, що його хотіли викинути з вагона, як напасть для революції. Сусідка однак ще тут; вона стереже свій пакунок з книгами, що серед них є також Ленінові твори. Вона запрошує мене приїхати до Люберців, відвідати дитячий будинок, де вона за вчительку; чатує мені при цьому цигаркою взамін на сірничка.

Нарешті приїхали до Малаховки.

Прощаючись, моя сусідка просить нагадати за неї та її учнів Ільїчеві, коли зустрінуся з ним у Кремлівському партійному районі, що до нього має приїхати делегація з клопотанням завести в Люберецькому дитбудинку електричне освітлення,—його «Ільїчеві лампи».

Вона стискує мені, ця молода товаришка, міцно руку і кричить мені вслід, коли я вискочив з теплушки:

— Не забувайте, товаришу...

У сніжно-морозяному просторі, позолочена соняшним світлом, лунає пісня бадьоро-радісно:

Свети, свети, Ленина молнія,
Освещай нам путь вольготный,
Дорогу молодецкую.

VI.

ЛЕНІН НА ТРИБУНІ

Голоднувато, зате весело. На фронтах ще відбуваються жорстокі бої. Але ворога вже відтиснули далеко-далеко від центрів революції. Вулицями маршують полки за полками. Їхні мірні кроки лунко віддаються в морознім повітрі, відбиваючи такт об засніжений брук, що виблискує неначе кришталь, під яскравим соняшним промінням. У чистім повітрі мають прапори, линуть урочисті звуки духових оркестр. Це червона Москва вітає відкриття восьмого з'їзду Рад.

Я—вже у вирі людських хвиль. Вони заливають московські вулиці. І я серед них уже не чужий, не сторонній, а—свій, з просвітленою, після важких переживань, свідомістю... Я бачу навколо себе ті самі бідно вдягнені постаті, що й тоді, три роки тому, на Невськім проспекті в Петрограді. Але тепер вони вже не лякають мене своєю загадковістю: нема в них уже тієї суворої стихійности, тієї загрозливої таємности й ворожости в рухах...

Тихий морозний день. Світлим пестливим спокоєм дихає природа. І люди примиренно всміхаються до ясного сонця. Як багато серед них худих, виснажених облич. Та і я сам сьогодні й краплинки в роті не мав. Але що за біда?

От і я за цей час уже кілька раз чував Леніна за різних обставин. Чув його в хвилини найвищої пригнічености, коли ждали падіння Петрограду; коли Москві загрожувала серйозна небезпека.. І кожного разу я наочно переконувався; як маса після його промови виходить просвітленою, надхненою, повною зважливости, відваги, здатною на самопожертву, на

геройські подвиги. Один його заклик «до зброї»—і тисячі, десятки тисяч хапають гвинтівки, відбивають атаку, рятують становище.

Зовсім це було недавно,—після невдалого походу на Варшаву. Настрій у лавах РКП був трохи пригноблений. Цей настрій відчувався й на засіданнях ВЦВК'у, й на скликаній тоді ж партійній конференції. Але от з'явився на трибуні Ільїч. Зовсім прості слова сказав він, без жадного мудрування, без ефектів—так, як говорить старший брат, добродушно, але врозумливо, дбайливо, суворо й переконливо. І пригнобленість умить розвіялася, як дим...

Я сидів на трибуні, серед журналістів і мав змогу близько спостерігати Леніна. Вражіння було таке саме, яке дістаєш і оддалік: людина нечуваної щирости, зважливости й незвичайно видатної пам'яті.

Виступають один по одному промовці. Ленін сидить десь у куточку, сидить згорбившись, неначе зосередившись у собі і тільки з ледве помітної посмішки на устах видно, що він уважно слухає... Промовці закінчили. Виступає Ленін. І дивно: жадне слово з усіх промов не вислизнуло від нього... Горе тому, хто потрапить під його сувору критику! Не вдаючись ні до яких демагогічних засобів, він так розчухає противника, що тому тільки й лишається—визнати себе переможеним. Якщо ж йому роблять овацію, як переможцеві, він бентежиться як дитина, й тихо, непомітно зникає; якщо цього не вдається, то забивається кудись у куточок, щоб його не було видно для публіки, що захоплено плеще...

Пригадується мені історична зустріч: на трибуні з'являється сива Клара Цеткін. Вона обіймає Леніна, цілує, гладить його лице, як сповнена любови старша сестра. Заля захоплено плеще, бачивши цю величну картину. Ленін зворушений цією зустріччю. Але він такий збентежений, зніяковілий,—і разом з Кларою Цеткін скwapно втікає з трибуни, неначе школяр, що провинився... Партійна конференція голосно іскяно регоче...

... От, нарешті, і Врангеля перемогли. З'їзд Рад має вирішити важливі питання: про перехід до мирного будівництва, про електрифікацію країни.

По московських вулицях маршують полки за полками, фабрика за фабрикою,—і скрізь, здалеку й зблизька лине, як символ, одне тільки слово «Ільїч».

Це слово не сходить з уст і в понад двох тисяч делегатів, що прибули сюди з найвіддаленіших кутків неосязної Росії. Скільки націй у цій країні, стільки саме мов на з'їзді Рад, стільки ж усіляких національних убрань. Вони—і на московських вулицях, де зливаються з населенням, з полками червоних героїв. І під блакитним небом справжнього московського зимнього дня шливуть звуки «Інтернаціоналу» усіма цими мовами, зливаючись в одну могутню звукову хвилю. Московський великий театр повнісінький. Яблукові нема де впасти. Всі в тремтливім чеканні.

Навіть чужоземні кореспонденти, які сидять у льозжі проти трибуни,—і ті в піднесенім настрою: і їм передався загальний урочистий настрій, який випромінювали селянські й робітничі обличчя, освітлені електричними вогнями з кришталевих люстр.

Світло й радість, блиск і розкіш, поєднані з простими сірйадками, саморобними личаками, з сірим солдатським шинелями, збитими чобітьми, з чумарками й каптанами. Жадного фрака, жадного циліндра. Якщо й виглядає де-не-де з колишньої «царської льозжі» біла випрасувана сорочка, що нагадує про колишні часи,—то це мабуть якийсь європейський дипломат...

Тов. Калінін заявляє:

— Слово належить голові раднаркому Володимирові Ільїчу Леніну!—Всі в великій театральній залі вже стоять, покидавши палки. Не чути ні співів, ні музики, але здається, що все навколо співає, що людські обличчя співають...

Ленін виходить на трибуну. В залі гримлять оплески. На обличчі в Леніна вираз здивованої дитини....

Він махає рукою, щоб заспокоїтися. Але великий театр впадає в такий екстаз, що вигуки «Хай живе Ільїч» ураганом линуць у повітрі,—і не знати, коли це все може заспокоїтися.

... Ленін уже промовляє. Говорить так просто, так ясно. Якщо в когось іще криються якісь сумніви щордо сталості радянської влади, непереможности пролетарської революції, ліпшого майбутнього,—то ці сумніви розвіваються, зникають.

Накопичуються факти, цифри, що охоплюють усі куточки радянського життя, що обрисовують загальне політичне становище у всесвітнім масштабі. Сухі факти, безсторснні цифри. Але з них виринає вся епопея боротьби: того що є, що було й що буде. Протягом усієї своєї доповіді стоїть Ленін на одному місці, але вражіння таке, що він весь—рух, сама навальність. Його гострий погляд пеначе врізується в кожного з присутніх

у цій великій залі. Його слова втілюються в свідомість своєю залізною логікою, своєю тверезою аналізою.

У прикінцевій частині своєї промови Ленін порушує питання про ті дива, які може натворити електрифікація. І знову з цифрами доводить, що за одно десятиріччя всі преселарські республіки, від краю до краю, можна електрифікувати.

І бачиш, почуваш, усвідомлюєш, що перед тобою не мрійник, не фантаст, а творець-будівник сьогоднішнього дня; що у нього кожний гвинтик ретельно визначений, має своє місце. І здається, що от-от цей весь великий механізм почне рухатись з точністю годинникової стрілки...

Ленін кінчає свою промову, тримаючи в руках грубу книжку, складену спеціальною комісією з видатних інженерів та вчених про електрифікацію, і, вимахуючи нею в повітрі, витукує:

— «Ось воно—новий «катехізіс» нашої пролетарської революції».

Не віриться, що перед нами стоїть людина з трьома отруєними кулями в організмі. Так, це велетенський, який є непереможний. Кожне його слово—важкий молот, що руйнує і творить. Казково швидко працює цей дивний молот. Навалено купи сміття, навантажено гори сирового матеріалу, а над усім цим хаосом починають вимальовуватись силуети чудових будинків, залитих яскравим світлом...

Театр гуркоче, театр гримить. У багатьох, особливо в селянських депутатів—сльози в очах... Це сльози захвату, піднесення. Одно тільки речення—більше як десятьма мовами—лунає в театральній залі:

— Хай живе Ільіч!

— Хай живе Ленін!

Як довго промовляв Ленін?

Хто стане лічити години, хвилини?

... Коли ми виходили з театру, уже над Москвою простяглося нічне, зоряне небо.

І великі електричні плякати на Великім театрі відсвічували своїми вогнями бадьорі гасла боротьби й перемоги, кривавої війни й мирного будівництва,—відбиваючи світло на великі натовпи народу, що скупчилися коло Великого театру.

Кремлівський годинник звуками «Інтернаціоналу» відбив північ.

Отаким я бачив Леніна здалеки.

Але я бачив його і зблизька, в його кабінеті, під час особистої з ним розмови.

ДО ЛЕНІНА В КРЕМЛІ

Ленін особливо цікавився Америкою. Тим то він часто запрошував до себе товаришів, які побували в Америці і добре були обізнані з американським життям. Перед моїм другим від'їздом до Америки така честь випала й мені.

Це якраз збіглося з моментом, коли Комінтерн енергійно заходився об'єднувати розпорошені комуністичні фракції в Америці в одну загальну єдину партію і скеровувати в правильне річище американський комуністичний рух.

Представники цих комуністичних фракцій, звичайно, не були досить об'єктивні в своїх доказах. Серед них були й такі, які й чути не хотіли про об'єднання. Одна сторона обвинувачувала другу у всіх смертних гріхах. Приміром, комуністична партія винуватила об'єднану компартію в злочиннім центризмі й опортунізмі. О.К.П. й собі вважала членів КП твердолобими сектантами, противниками будь-якої масової комуністичної роботи. Раптом втрутився «Комуністичний об'єднаний комітет», який тих і тих не помилював.

Тільки на одному погоджувались представники всіх цих груп: що в Америці покищо й мови не може бути про будь-яку відверту легальну комуністичну партію. Навіть якби й пощастило об'єднати всі комуністичні сили в одну організацію, то й ця новооб'єднана партія муситиме працювати в підпіллі, нелегально.

Ленін не дуже то довіряв представникам цих ворожих одна до одної партій. Він був тієї думки, що які б не були політичні умови в Америці, конче потрібно напружити всі зусилля, щоб провадити масову комуністичну роботу. Для цього слід, зважаючи на відсталість американського робітництва, притягти на свій бік усі ліві елементи соціалістичної партії і намагатися так чи так об'єднати всі радикальні сили на боротьбу проти американського капіталізму. Щоб вияснити справжнє становище в Америці. Ленін вважав за конче потрібне побалакати з тими товаришами, які до російської революції побували в Америці і можуть бути цілком об'єктивними в питанні об'єднання всіх ворожих одна до одної комуністичних фракцій в Америці.

Тому, що американський рух мене дуже цікавив і після виїзду з Америки, через що я мав тісні зв'язки зі всіма прибулими звідтіля делегатами, Ленін і запросив мене до себе для

особистої розмови; про це мене повідомили телефоном з його канцелярії.

Сама форма запрошення мене дуже вразила: в ній не було зазначено ні дня, ні години цієї розмови, а тільки запитали, в який день і годину мені зручніш прийти, щоб я про це повідомив телефоном. Я, звичайно, зараз же повідомив, що я ладен прибути коли завгодно, коли тільки тов. Ленін зможе мене прийняти. Того самого дня пізно вночі черговий 2-го будинку Рад, де я жив, передав мені записочку, в якій було сказано, щоб я завтра о 2-й годині був у Леніна; про всяк випадок, для більшої певності, чи зможу я в цей час бути, мені з Раднаркому подзвонять уранці о дев'ятій годині.

Черговий передав мені цю записку з шанобливим тремтінням: з виразу його обличчя було видно, що цей факт підвищив мене в його очах. Узявши у мене цигарку, він сказав:

— Отож завтра ви будете в Ільіча, товаришу. Та-ак... Хотілось би й мені порозмовляти з ним отак, по-щирості... Знаю, що це завжди можна, бо Ільіч нікому не відмовляє, по-простому в нього, без церемоній... Так от не хочеться даремно йому голову морочити...

Другого дня вранці рівно о 9-й годині задзвонив телефон, і з Раднаркому сказали мені, що о 2-й годині в Леніна буде перерва між двома засіданнями ЦК РКП і що під час цієї перерви йому найзручніш буде прийняти мене. Далі мені переказали, що вартового біля входу до Кремля завчасу попереджено про те, що я прийду, і що мене пропустять до жадної затримки.

Зважаючи на те, що я прийшов на годину раніш зазначеного часу, курсант, який мав мене провести до канцелярії Раднаркому, запропонував мені оглянути славні пам'ятки Кремля. Я погодився, хоч це як раз було зайве, бо, як член партосередку ЦК РКП(б), я належав до Кремлівського району і не раз усі ці пам'ятки оглядав.

Курсант, стрункий юнак, з інтелігентним обличчям, став дорогою мені розказувати про Ільіча: тільки минулої суботи він був разом з Леніном на «суботнику»; вони рубали дрова для Кремлівської курсантської школи. Ільіч визначився понад усіх. Він рубав дрова з особливою ретельністю і при тім розповідав такі комічні історії, що всі за боки хапалися від реготу.

— З Ільічем, знаєте, всяк почував себе легко й гарно—як з рівним,—казав далі курсант:—вітається з кожним за руку, запитує про здоров'я, про самопочуття, як проводиш час, що

читаєш—усім цікавиться, все помічає. От, наприклад: на недавньому суботникові два товариші, побачивши Ільїча, поховали цигарки, посоромились курити при ньому. Ільїч це помітив і по-товариському пробрав їх за це: звичайно, каже, річ ця шкідлива, але все ж коли куриш, то нема чого критися перед ним: ми всі тут рівні товариші однієї партії. В курсанта радо сяли очі, коли він це розказував...

У канцелярії, що являла собою велику звичайну кімнату, просто вмебльовану, працювало кілька дівчат на друківних машинках. Там уже ждали дві делегації. Одна з них—селянська: переважали в ній старі, у сірих саморобних сіряках і плетених з рогожі личаках. Виявилось, що ці селяни—ходаки з Тульщини. Прийшли вони до Леніна прохати, щоб їм провели електрику в їхнім селі. Сивий дід із довгою бородою, рідко найстарший у цій делегації, сказав:

— Школу вже маємо в нашім селі, і клюб комсомольський теж, і бібліотека є. А от світла то справжнього, електричества бракує. А пора б. Хочеться й нам, старим, на власні очі побачити це диво. За Миколки що ми бачили? Дулю! А теперички, за радянської влади, не те. Ми самі—хазяї.

Другий селянин—трохи молодший,—додав:

— У сусіднім селі, лямпки ці Ільїчеві вже є. І ми за них не згірші. І нам би таких.

Образний, хоч уже звичайний вираз «Ільїчеві лямпки», викликав у всіх щирю посмішку.

— От як народ назви вигадує,—захоплено сказав мій провідник, молодий курсант.

Секретар Раднаркому тов. Фотієва, побачивши мене, зразу догадалася, хто я, і зараз же провела мене до Ленінового кабінету.

Ми йшли довгим коридором, де виднілася кругла залізна грубка з трубами, що виходили надвір. Там у коридорі вже ждали своєї черги кілька відвідувачів. Серед них я зразу помітив Максима Горького, який про щось питався в молодого чергового.

Мене ввели до кабінету Ільїча.

Це була велика зала з високими венеційськими вікнами, оберненими до головних кремлівських бульварів. Попід стінами стояли шахви з книжками. Посередині стояв довгий стіл, завалений всілякими паперами й книгами; тут же було кілька телефонних апаратів; навколо столу—прості стільці, а в кутку біля входу—м'яка канапка.

Жадних прикрас. Тільки на одній стіні—велика географічна мапа. Їдину окраску являв собою великий перський килим у всю довжину й ширину залі. Зате скільки світла й простоти тут! З вікна було видно величний краєвид Москви-річки і гостряки позолочених бань церков навколо.

Мені довелося зачекати хвилин з десять. Серед газет, що лежали на столі, я помітив Нью-Йорський «Таймс», «Колф» і «Віклі-Піпль»; там же було кілька книг англійською мовою, серед яких я помітив Сінклера «Брес-Чек». З суміжної кімнати, двері в яку були напіввідчинені, було чути голосну розмову; я відрізнив голоси Зінов'єва і Троцького, яких не раз чув на всіляких зборах.

VIII

ЛЕНІН ПРО АМЕРИКАНСЬКИЙ РОБІТНИЧИЙ РУХ

До мене вийшов т. Ленін і, ручкаючись, як із старим знайомим, попрохав вибачити, що примусив мене ждати.

— Ви ж знаєте,—сказав він з ласковою посмішкою:—у нас коли починаєш дискутувати, то забуваєш про час...

З першої ж хвилини я відчув себе невимушено, легко й вільно, неначе я зустрівся з давнім приятелем, щирим товаришем, з яким давно не бачився. В одну мить розмова наша була в повнім ході. Мене приємно вразив бадьорий стан Леніна. Жадної сивини у волоссі. Невеличкі бистрі його очі проникають себе своїм юнацьким вогнем. Одягнений у легкий чорний альпаговий піджак, у м'якім комірці, Ленін своєю рудуватою борідкою був схожий на сучасного провінціального російського хазяїна. Вся оригінальність була в незвичайно великим гостро-заокругленім лобі, помережаному сіткою дрібних зморшок. Коли він сміявся, особливо виділялись вилиці.

Головне, чим цікавився Ленін, це—соціалістичною партією в Америці, її лівим крилом: які елементи є серед лівих і чи знаю я їх проводирів. Він був тієї думки, що конче потрібно зійтися з ними, не відштовхувати від себе, як, на жаль, робить більшість американських комуністів; звичайно, їх треба критикувати, нещадно критикувати, але критика має бути обережна, щоб не відштовхувати їх. Так само повинні ставитися й до поступових елементів у профспілках.

— Ось кілька місяців тому був у мене Шлезінгер, голова всеамериканської спілки виробництва жіночого вбрання, — провадив далі Ленін:—Не знаю, наскільки певна він людина... Шлезінгер робить вражіння дуже обмеженого суб'єкта, до то-

го ж часами—самодура, та й ширости в ньому—мало. Та коли він справді такий лівий, яким передо мною він виставляє себе, такий непримиренний противник Гомперса (покійного голови американської федерації праці), то його конче потрібно підтримувати в його боротьбі з консерватизмом серед профспілок.

Я розказав Ленінові про все, що знаю—про Шлезінгера, про те, як він поводить, повернувшись із Радянської Росії.

Вислухавши мене уважно, Ленін махнув рукою:

— Ну, що ж... Таким суб'єктам нічого приділяти уваги. Вони тільки того й хочуть, щоб про них говорили, їх рекламували. Але діла їхні промовляють самі за себе. І ось ці те діла їх треба викривати, нехтуючи творцями їх. Це найгірше для них...

Мене вразило, як Ленін зразу розкусив Шлезінгера.

Потім ми перейшли до злободенних питань американського робітничого руху. І тут Леніні виявив разючу обізнаність із становищем діла. На його думку, гра в нелегальність за даних умов ув Америці не має рації. Найважливішим завданням американських комуністів мусить бути те, щоб утворити масовий рух. Для цього потрібно утримуватись покищо від гасла «збройного повстання», бо такі гасла тепер при даному співвідношенні сил—не більш, як «дитяча хвороба лівизни». Коли лівий робітничий рух зробиться масовим явищем, коли утвориться в Америці партію трудящих мас для боротьби з капіталізмом, тоді само собою виникне гасло «збройного повстання». «Не можна зразу від «А» перескочити до «Я». Америка—не Росія, навіть не Англія. Американський капіталізм вийшов із війни дуже зміцнілим. Конче потрібно насамперед пробуджувати серед американських трудящих мас елементарну політичну свідомість. З цього погляду будь-яка легальна комуністична газета має велике значення. Важливо через це мати організацію відверто, що діє легально, якщо умови більше чи менше сприятливі для цього. Замуруватися у власній шкаралупі, в ім'я якого недоторканого принципу нелегальности, і гадати, що цим чиниш революцію—не личить комуністам. Ми повинні скрізь і всюди обома ногами твердо впиратися об ґрунт, а не лінути в небо з своїми абстрактними гаслами й міркуваннями.

— Я не перестаю про це товкти нашим американським товаришам весь час,—каже Ленін глибоко переконано:—І дивно, тільки ті товариші, які пройшли школу нашої російської революції і тепер працюють ув Америці—тільки вони цього не

хочуть чи не можуть зрозуміти. Вони уявляють, що Америка мусить іти до соціальної революції тими ж шляхами, що й Росія. Проте комуністи-американці добре це розуміють. Ото їм і випадає керувати рухом. Серед них є такі, які чудово обізнані з американськими профспілками, адже профспілки—це головна база для всього робітничого лівого руху: доти, поки туди не вступлять наші товариші, вони будуть топтатися на одному місці...

Побіжно торкнувся Ленін і єврейського робітничого руху в Америці. І тут, виходить, він добре обізнаний на всьому, що робиться. Він знає, яку огидливу роль грає жовта соціалістична єврейська щоденна газета «Форвертс» у єврейському рухові, що саме являє собою її редактор А.Б. Коган. Ленін відзначає, що надає великого значення єврейському робітничому рухові в Америці. На його думку, єврейським робітникам доведеться грати видатну роль, надто попервах, в загальному американському лівому робітничому рухові, бути піонерами широкої відкритої діяльності—просто тому, що їхні профспілки поступовніші ще тому, що вони схильніші до соціалізму, завдяки їх минувшині на старій батьківщині. На таких «проводирів» як А.Б. Коган, годі покладатися! Це—ділки! Якщо в «Форвертса» не буде конкурента у вигляді єврейської комуністичної газети, то разом з полівішанням робітничого руху він теж лівішатиме. А коли єврейські товариші закладуть свій власний орган преси, то «Форвертс» день у день правішатиме й остаточно кинеться в обійми чорній реакції—проводитиме кампанію проти Радянської Росії, з усієї сили обстоюватиме Гомперса...

— І все таки було б добре, якби єврейські робітники утворили, як конкуренцію «Форвертсові», свою комуністичну газету,—додав Ленін з усмішкою,—але власними силами, без жадної сторонньої допомоги: від себе й для себе.

Кажучи про єврейський робітничий рух, Ленін, між іншим, подікався, чи був я бундовцем і чи перейшов до комуністів зараз же після першого розколу в «Бунді».

Я розповів йому коротку історію свого переходу до комуністів, і Ленін висловив задоволення з того, що фактично весь «Бунд» в Росії перейшов до комуністичного табору.

Наприкінці розмови Ленін спитав мене, чи знав я особисто Деніель-Деліона, покійного проводиря американської соціалістичної робітничої партії. Він ним дуже цікавився й хотів би мати всі його твори. На Ленінову думку, Деліон був найвидатнішою постаттю в американським робітничім рухові.

Дебс—проводир соціалістичної партії—дуже екзальтований, людина настроїв. Це робить його неврівноваженим, несталим і дуже жаль. Бо Дебс усе таки світла особа, і він міг би мати величезний вплив на розвиток американського робітничого руху, якби він не був такий сентиментальний.

— Я вважаю за помилку те,—сказав Ленін,—що американські товариші не підтримали Дебса під час останніх президентських виборів. Це нерозуміння комстратегії на даному рівні розвитку революційного робітничого руху в Америці, коли голос за Дебса є голосом проти чорної американської реакції, проти хижого американського капіталізму, за визнання Радянської Росії.

Ленін так захопився розмовою, що забув про засідання Центрального Комітету РКП, яке відбувалося в сусідній кімнаті. Опам'ятавшись, він добродушно вимовив: «Російська навичка. Ніяк не можемо навчитися американського правила: «час—то гроші».

Він сердечно зо мною попросився, попрохав вибачення, що потурбував мене, й подякував за інформацію, яку я дав йому про Америку. Я почував деяку ніяковість, бо насправжки я мусив би йому подякувати: за цю годину розмови з ним я стільки цікавого й повчального довідався саме про Америку. А мене ж запрошено як «спеца» в цій питанні.

Коли я після цієї розмови здав собі справу про все гово-рене, про глибоко-товариське Ленінове ставлення, мені стала ясною його велич, яку хтось назвав—«геніяльною простотою».

Виходячи, я знов побачив у коридорі Максима Горького, який ждав, очевидно, своєї черги. Завдяки моїм одвіди-нам Леніна, я мав нагоду особисто познайомитися і з Мак-симом Горьким.

IX

ЛЕНІН У НЬЮ-ЙОРКУ

Нью-Йорк був весь обкутаний сніговими покривами. З Гуд-зона й Атлантичного океану налітав з риком лютий вихор: він зривав снігові покрови, знімаючи їх на танок липкого груддя.

Нью-Йорк, що ніколи не спить, вічно кишить шаленою штовханиною людей і автомобілів, неначе заціпенів від натис-ку вітру. Люди ходили слизькими бульварами, притиснувшись до стін хмародряпів. І самі хмародряпи, обліплені каламут-

ним сніговим грудням, здавалось, хитаються від стусанів вітру. Завсіди бундючно стрункі поліцаї стояли журно-скупцьорблені в своїх шкур'яних мантиях, не орудуючи, неначе фокусники, своїми круглими дубцями.

Завивання вітру заглушувало і шум людських вигуків, і сталевий скрегіт поїздів, понад дахами й під землею, і дзенькання трамваїв та автобусів, і гудки на кораблях та заводах. Навіть різнокольорові електричні круглі ліхтарі, що регулюють рух на вулицях, не світилися.

Ось серед гуркоту розлюченої бурі, у дикім вирі снігового грудня, розітнулося чітко й виразно:

— Ленін помер...

Вигук цей умить переміг бурі рик. Люди, що тиснулися до стін хмародряпів, оглядалися, хапали простягнуті газети й зупинялися замислені.

Буря рвала газети з рук, не даючи надовго спинятися, а перед очима мигтіло чорним грубим шрифтом:

— Ленін помер...

Буря заганяла потоки людей у підземну пащу. Їх ковтали з гулом довгі експреси. Але під тьмяні склепіння величезного лабіринту текли нові натовпи, що їх зустрічав і супроводжував усе той самий вигук:

— Ленін помер...

Луна вигуків відбивалась у тунелі розкотисто й гучно, як у лісі:

— Л-е-н-і-н п-о-м-е-р...

Експрес летів, і в тісно набитім вагоні люди, чипляючись за ремінці, заглядали в газети й питалися одне одного:

— Ленін помер. Чи правда цьому?

— Правда, правда!—відказав басом ніби для всього вагона чистою англійською мовою дядько в полісменській шкур'яній мантиї.—Тепер кінець більшовикам: без Леніна їм каюк...

На обличчях у деяких пасажирів промайнула глузлива посмішка, неначе кажучи:

— Нну і йолоп!

Йолоп не вмовк; його авторитетно підтримали деякі чепурні джентлмени:

Жіночий голос промовив:

— Справді, без Леніна більшовики і дня не продержаться.

— Кілька разів наші газети вже його ховали? А велика людина була...

Мовчання...

Почувалося, що люди, чіпляючись за ремінці в підземному експресі і прислухаючись до розмов навколо, таять надію:

— А чи не брешуть газети знову?

Біля редакції і контори єврейської комуністичної газети «Фрайгайт» товпляться довгі лави робітників. Зі всіх частин міста з'їхались вони, покинувши посеред дня роботу на фабриках, у майстернях і магазинах, щоб перевірити жахливу звістку. У невеличких приміщеннях редакції та контори тиск був не менший, ніж у підземних поїздах. Сотні людей стояли на вулицях, не зважаючи на пориви бурі, легкій одежі, заковані від холоду, що різав, наче бритвою, але не збиралися тікати, поки не дізнаються правди.

Так, Леніна більше немає. Одержано телеграму просто з Москви. Жахливої звістки вже не вигадано.

І природа в тузі. Газети пишуть: такого урагану й холоду в Нью-Йорку не знали п'ятдесят років.

Людські лави рідшають. Похнюплені голови. Серед присутніх у редакції та конторі—тривога. Мало не вихоплюється плач...

Але не більшовикам плакати...

Дзвонить телефон. Галло, галло: говорять із партійного комітету: у день похорону Леніна в Москві має відбутися жалібний мітинг у Медісон-Сквер-Гардені. Заклик: Ленін помер, але його діло живе, живе і в фортеці світового капіталізму. Це покаже мітинг пам'яті великого проводиря й учителя в найбільшій світовій залі. Американські робітники, вступайте до Ленінової партії.

Передовиця в «Таймсі», органі великого американського капіталу: Ленін був найбільшим державним діячем цього століття. Але разом із його смертю вмерла також його ідея. Вже не блукатиме більше привид комунізму по земній кулі. Метеор пролетів. Не більше...

Вечір. Буря ще дужче лютує, похитуючи хмародряпи. Снігове груддя, що в дикім танку кружляє скріз, затемнює проміння електричного світла. Люди все тиснуться до стін хмародряпів. Але підземна паща, повітряне черево, трамвайні та автобусні відтулини викидають раз-у-раз нові натовпи людей, що зникають у напрямі до партійного комітету, до редакцій партійних органів, до робітничих клубів...

А буржуазні писаки дедалі голосніше співають свої пісеньки: умер Ленін, і вмерла його ідея. Тим часом вони якнай докладніше описують, як зустрінуто звістку про Ленінову смерть не тільки в СРСР, а й по капіталістичних країнах, в найдальших колоніях. Із скреготом зубів писаки мимоволі виляпують таємницю, що ніколи смерть видатної людини не викликала такої скорботи серед багатомільйонових мас по всіх частинах світу, як смерть найбільшого проводиря світового пролетаріату...

Газети, з описами того, що робиться в Москві в ці дні, рвуть з руками. Деякі газети збільшили число своїх видань.

— Екстра, екстра про Леніна!—лунає вдень і вночі по всьому Нью-Йорку, і це заглушує всякі інші події.

Он має померти Вудро Вілсон, недавній президент Сполучених Штатів, «великий миротворець», як величають його і соціалісти, але це якось викликає мало жалю й цікавості. Не вдається буржуазії, хоч вона й дуже намагається, утворити відповідний патріотичний настрій з приводу близької смерти свого ідеолога. «Настрашніший більшовик» затьмарив зовсім Вілсона, оголошеного проститутами пера пророком нової людськості.

Біля фасаду мармурового палацу публічної бібліотеки, з її архітектурою зажерливої величавості, бундючного самозадоволення, у найбурхливішій частині Нью-Йорку, в осередкові «бізнесу» та втіх, у смузі найбільшої небезпеки для життя від скажених перегонів автомобілів, у гущавині найкрикливіших реклям,—продавці газет гарляють щосили: «Заповіт президента Вілсона!». Рідко хто звертає на це увагу. Але от оголошують: «День похорону Леніна!»—і в штовханні та тиску на залюднених пішходах розхалпують свіженькі «екстри».

Товариші, що мали газетні кіоски в робітничих кварталах, оповідають дивні речі: за числом газети з новинами з приводу смерті Леніна часто ставали великі черги. Робітник, який звичайно купує тільки одну газету, купував дві, навіть три різних газети, щоб дізнатися щонайбільше новин і відомостей про Леніна. Недарма одна газета намагається переважити іншу щодо цього. Компонують якнайбезглуздіші сенсації на всі заставки, то Ленін жив, наче східній володар, мало не з характером; то він жив як середньовічний самітник у льосі чи на горіщі, морив себе голодом, не носив черевиків і не допускав до себе близько жінок. Та сама газета малює сьогодні Леніна янголом небесним, а завтра кровожерним звіром, що вживає людського м'яса...

Компонуванням отаких сенсацій буржуазна бульварна преса переслідує двоїсту мету: поперше, задовольнити попит мас, які виявляють таку незвичайну цікавість до особи й діяльності Леніна; подруге, збаламутити маси, щоб цим приглушити або знищити їхню любов і симпатії до великого вождя, похитнути їхню віру в його ідею.

Надто старається соціал-зрадницький єврейський «Форвертс». Ця найжовтіша газета повна матеріалом про Леніна: цим вона хоче імпонувати революційно-настрояним єврейським трудящим масам, серед яких вона втратила свій вплив, під ударами комуністичного руху в Америці. Водночас «Форвертс» не спинається перед тим, щоб призменшити значення Леніна не тільки для міжнародного робітничого руху, але й для СРСР.

На цілих сторінках неuki й малограмотні партачі «доводять», що Ленін, як теоретик соціалізму, дуже й дуже маленька величина, а як політичний проводир він також дуже непевний. До всього цього тулять наймерзотніші вигадки про всю Ленінову діяльність.

Нема тієї брехні, якої б «Форвертс» не поширював над трудящою Леніна про радянську владу та Комінтерн. Навіть архі-буржуазні англійські газети не доходять у дні жалоби все-світнього пролетаріату до такої відвертої безсоромності, як цей видатніший орган жовтого соціалізму.

Але даремні надмірні намагання вартових псів буржуазії. Ленінова смерть зворухнула й відсталі обдурені трудящі маси в Америці. Образ немирущого вождя будить свідомість, таємні сподівання на нове світле життя.

Негрський квартал. Похмурі доми. Брудні завулочки. Несусвітні злидні. Людська приниженість. А недалечко звідси—розкіш, блиск, радість, найвища пишнота...

Молодий виснажений негр з блискучими білими зубами, з неначе випнутими червоними чоловічками, стоїть на вулиці, оточений гуртком так само прибитих людей, як він сам. Він читає уголос газету. Про що? Про Вілсона, якого ставлять поруч із сумнівним «визволителем негрів» Абрамом Лінкольном? Ні, про «найстрашнішого більшовика». Чорні обличчя яснішають. Усмішка сяє в червоних чоловічках:

— Ленін...

«Таймс» непевний, чи комуністи наповнять Медісон Сквер Гарден. «Форвертс» певен у провалі: він заздалегідь зловтішається: мітинг у Медісон Сквер Гарден покаже повний крах Ленінових ідей у країні «справжньої демократії». «Форверт-

сів» розрахунок простий: Медісон Сквер Гарден вміщає п'ятнадцять тисяч чоловік, а прихильників Ленінових в Америці нікчемний гурток; все то, мовляв, нахлібники «деспотичної совдепії», що розводять більшовицьку пропаганду щодо «московського золота».

* * *

Не лютує вже скажена буря. Не танцює дико снігове груддя. Нью-Йорк рябіє своїм реклямним блиском й зажерливою величністю. Вулиці та авеню кишать шаленою штовханиною людей та автомобілів. Хмародряпи впираються з гордовитою стійкістю в рідкі димчасті хмари. Знову людські натовпи, що їх викидає підземна паща, повітряне черево, трамвайні та автобусні двері, не квапляться до Бродвею, центру театрів і кін, кафешантанів та пишних ресторанів; вони пливуть безупинно до майдану Медісон Скверу.

Що сталося? Натовп спішить з усіх частин міста захопити чергу, щоб потрапити на мітинг пам'яті Леніна. Годі вже окремим здоровенним наглядчам порядку орудувати своїми круглими дубцями, щоб врегулювати рух на сусідніх вулицях. Потоки народу намагається стримати спеціальна армія кінної поліції, але і їй понад силу навести лад.

Ось кінські копита скажено вриваються в гущу маси, що дедалі зростає. Круглі дубці працюють з усієї сили. Натовпи не подаються, натискають на коней. Змагаються, хто кого переможе: чи «померла» Ленінова ідея, чи «жива» ідея насильства...

Перемагає «померла» ідея.

Начальник кінної поліції, зимаючи гумовим гарапником, гукає до маси надсадженим голосом із своєї ставної коняки, що вибрикує галопом:—Хіба не бачите, що навіть три Медісон Сквер Гардени не вмістять усіх вас?!—У відповідь лунають голоси:—то ми тут, під відкритим небом шануватимем пам'ять проводиря.

Ураганом ширяться:

— Ленін...

Бідні цербери, вони змушені допомогти «нікчемному гурткові» прихильників Леніна підшукати ще три залі для жалібних мітингів. І ці три залі, разом з найбільшою залею в світі, не можуть вмістити «нікчемного гуртка».

Ширяться під відкритим небом, при скороченні всього вуличного руху, над оголеними головами різномовні палкі промови. Про що в них говориться? Про те, що Ленін не вмер,

а живе непереможною силою і в фортеці світового капіталізму. Останні палкі слова негра, і повітря дрижить від захватних вигуків:—Хай живе Ленінова справа, хай живе СРСР, хай живе Комінтерн, хай живе Радянська Америка!—дрижить від одностайного співу—«Ви жертвою пали», «За владу Советов» та «Інтернаціоналу».

А з Медісон Сквер Гардену, що потопає у жалібних і червоних кольорах, з трибуни, біля якої під накриттям виднівся освітлений портрет Леніна на весь зріст, радіом передається по всій Америці заклик: із смертю Леніна не перестав блукати привид комунізму, але комунізм є вже тією силою, яку замірилася й на фортецю світового капіталізму. Чути у всьому цьому й живий Ленінів голос з грамофонної платівки, потужний, переконливий, повний перемоги...

Довго, довго робітничими кварталами Нью-Йорку в нічній гуді лунало:

— Ленін живий...

Мовчали одні газети. У «Форвертсе»—жадного слова. У «Таймсі» було десь засунуто кілька рядків, де не говорилося ні за провал, ні за успіхи...

* * *

Ясний лютневий день. Триває звичайна метушня; на вулицях повно гулу й грукоту, сталюого скреготу експресів угорі і вниз, дзеленчання трамваїв та автобусів, сигналів автомобілів, протяжних гудків з кораблів та заводів. Над хмародрапами літають літаки, накреслюючи в повітрі кривими хвилястими лініями:

— Вілсон помер! Вся нація в жалобі...

Газети в жалібних рямцях. Величезні електричні афіші на громадських установах. Екрани на майданах. Вигукують у мікрофони:

— Країна втратила найвидатнішого американця!...

Але чудно: ніхто й на хвилину не стає, щоб вдуматися в значення цих оповіщень. Навіть сила-силенна прапорів, що мають скрізь у повітрі, величезні жалібні полотнища не надають вулицями вигляду вродистої жалоби.

Буденні розмови на пішоходах і в експресах підземної та повітряної залізниці, що ковтають і випльовують мільйони людей. Ніяких навальних натовпів біля редакцій найбільших газет. Життя жадібною метушні тече своєю чергою. Штучний, реклямний механізм працює з усієї сили, але він не може викликати в людності патріотичного почуття...

«Таймс» у передовиці рівняє Вілсона й Леніна. Висновок наближено такий: Вілсон житиме віки-вічні; людство завжди його шануватиме, бо він був найбільший гуманіст. Не те Ленін, бо він був найбільший людоненависник...

День-у-день Нью-Йорк гукає на всілякі лади, що має відбутися мітинг пам'яті «найбільшого гуманіста»—також у Медісон Сквер Гардені. Учасники—верхівка «вищого суспільства». Концерт—силами самих світових славетностей. Час—свято, коли народ відпочиває. Старе й мале висловить свою скорботу.

Настає довгожданий день «загальнонаціональної» жалоби. Група товаришів іде на майдан Медісон Сквер. Скрізь піші й кінні полісмени з жалібними пов'язками на руках і жалібними значками на грудях. Вони байдужісінько походжають і роз'їдають собі, бо їм нема на кого пустити в роботу круглі дубці та кінські копита. Вулиці не запружені «сморботною нацією». Тільки при входах до Медісон Сквер Гардену—валка пишних автомобілів.

Деяким з гуртка товаришів щастить, як заступникам преси, зайти до залі. На галеріях майже порожньо. Там і там видко окремі постаті, головно, військових чинів та полісменів. Повно більш-менш тільки в партері вичепуреної публіки обох статей. Не на всіх і значки жалоби. Дуже пишно прибрано трибуну. Величезний портрет «найбільшого гуманіста» купається в живих квітках. Линуть із велетенського органа, в супроводі симфонічної оркестри, звуки Шопенового жалібно-го маршу, але якийсь холодок віє в залі; закам'янілі обличчя, вщівлілі очі...

Сухий голос, що йде неначе з глухої труби, розповідає про заслуги «найбільшого гуманіста». Казенними красномовними фразами описується криваву панораму насильства, пригноблення, знування, обману, лицемірства. Заклик по радіо: високо шанувати пам'ять «найліпшого після Лінколна сина Америки», йти його слідом, і щастя «розквіту» ніколи не зійде з обрію великої країни переможниці в світовій війні...

«Зірка» з Нью-Йоркської опери, після промови про «невмирущі» заслуги «найбільшого гуманіста», співає псалмів...

Товариш спитав у сусіди—репортера одної газети:

— Скільки, на вашу думку, тут народу?

Репортер озирнуv і відказав:

— Тисяч із п'ять.

— Здається, менше?

— Можливо.

Репортер помічає посмішку на устах у товариша й визнає з прихованим докором:

— Не те, що на мітингу з нагоди смерті Леніна...

Розмову перебиває новий сухий голос; цей голос вичитує з папірця славетну промову «миротворця» Вілсона в парламенті про приєднання Сполучених Штатів до світової війни для забезпечення людству «демократії».

Оркестра розвихляно грає національний гімн, і цим «глибокі скорботи всієї нації» вичерпуються.

На завтра по всіх газетах пишається на першій сторінці опис мітингу жалоби по Вілсонові, як там, мовляв, усе було врочисто. Число учасників налічують не менш, як десять тисяч. Але значення не в кількості, а в якості. Пам'ять найвидатнішого американця» вшанували ліпші заступники «всієї нації».

«Таймс» ніби мимохідь, порівнює мітинги пам'яті Леніна та пам'яті Вілсона і іронічно запитує: хто ж був президентом Сполучених Штатів—Ленін чи Вілсон? При цьому натякає: доводиться все таки замислитись над тим, що привид комунізму блукає й по Америці...

* * *

Так я бачив Леніна в Нью-Йорку.

І. МИКИТЕНКО

ВУСПІ ПЕРЕД НОВИМИ ТРУДНОЩАМИ

Пролетаріят та колективне селянство Радянського Союзу творять нині стільки великі діла, дістають такі перемоги на фронті соціалістичної перебудови країни, що поруч цих діл і перемог досягнення нашої пролетарської літератури стоять, мов ліліпути перед велетнем, хоч безвідносно ці досягнення не такі вже й малі, а порівняльно з недалеким минулим вони величезні.

Чотири роки тому на фронті української пролетарської літератури було не відставання, а загрозливий, глибокий прорив. Навіть самі традиції жовтневої літератури, її прапори і шляхи були здані членами «Валпите» в «концесії» буржуазним неоклясикам.

Чотири роки тому в українській літературі не було жадного пролетарського твору, крім невеликої спадщини «перших хробрих».

За «пролетарську» творчість тоді ще правила троцькістська, упадницька, націоналістична продукція тієї організації, що в боротьбі з нею, з неокласиками та з іншими буржуазними письменниками, за проводом комуністичної партії, змужніла молода організація ВУСПП.

За ці чотири роки все в корені відмінилося.

Пролетарська література, за допомогою партії, повернула втрачені позиції і закріпилася на них так, що вже ніякому супротивникові не вибити її з цих позицій, бо вона—в сфері діючої армії пролетаріату, а недесь обабіч, не в хвості, не в шістнадцятій нестрєєвій роті.

Пролетарська література спромоглася за ці роки дати своїй класі твори, що привернули до себе її увагу, бо ці твори, хоч їх було й небагато, зачіпали найпекучіші питання, що їх розв'язує сьогодні робітнича класа.

Не легко це далось пролетарській літературі. Вона в боротьбі свої досягнення в жорстоких боях, і тому їх можна назвати завоюваннями.

Чотири роки упертої послідовної боротьби за класову чіткість і чистість своїх ідеологічних і творчих настанов, за гегемонію пролетарської літератури, за її більшовизацію, проти класового ворога, проти буржуазних та дрібнобуржуазних націоналістичних тенденцій і «школок», проти літературно-політичного троцькізму, проти механістичних «теорійок», проти правого і «лівого» опортунізму, проти нігілізму в національному питанні та ліквідаторства в мистецтві, проти діляцтва, ідеалістичної схематики, «фактології», раціоналізму, інтелігентського скепсису й занепадництва та різних інших виявів тиснення класово-ворожої стихії на пролетарську літературу.

Чотири роки послідовних боїв на всесоюзному фронті пролетарської літератури—за її братерське співробітництво у ВОАППі, що йде під прапором воєнничого інтернаціоналізму.

Чотири роки блокади з боку правих та «ліберальних» елементів на фронті культурної революції, блокади з боку різних «гуманістів» та «високо-культурних» гурманів, «меценатів», формалістів та інших супротивників пролетарської літератури, що в різні періоди, відповідно до різних форм класової боротьби в суспільстві, виступали під різними «гаслами», по-різному виконуючи роль рупорів, різних на обличчя, але єдиних своєю суттю—ворожих пролетарській літературі сил.

І одночасно—чотири роки тривалою зв'язку з своєю класою і постійної підтримки з боку партії й цілої пролетарської суспільности та з боку дружніх літературних організацій і кращих з наших попутницьких кадрів.

Такий є шлях Всеукраїнської Спілки пролетарських письменників—від першого дня її заснування аж до сьогодні. І тільки цим шляхом ідучи, ВУСПП і міг дійти тих перемог, що він їх на сьогодні має.

Були зриви, помилки керівництва, від'ємні моменти в роботі окремих вуспівців та цілої організації. Були й такі помилки, що потребували засудження від партії. Вони зустріли рішучу й справедливу відсіч з боку генерального секретаря ЦК тов. Косіора в його кінцевому слові на XI з'їзді КП(б)У.

Але була й боротьба з цими помилками, була й пролетарська самокритика, цей найчутливіший і наймогутніший більшовицький засіб проти запаморочення від успіхів.

Ми й сьогодні збираємось застосувати його для аналізу тих величезних завдань і труднощів, що постають перед ВУСПП'ом на новому етапі його діяльності.

Треба відразу сказати, що ВУСПП до цього часу недостатньо перебудував методи своєї роботи, недостатньо перешикував свої лави і недостатньо увімкнув членів своєї організації в конкретне виконання тих завдань, що їх поставив перед нами третій, вирішальний рік п'ятирічки.

Призов ударників у літературу може бути наочним тому доказом. Цей призов не закріплено, як слід; призвані товариші переважно застаються без постійного вуспівського керівництва. На Донбасі є гуртки, що не мають ніякого зв'язку ні з керівництвом ВУСПП, ні з «Забоем». Вуспівських друкованих органів («Гарт», «Проліт», «Красное Слово») вони майже ніколи не бачать. «Літературна газета» ФОРПУ до них не доходить. Журнал «Забой» потрапляє до них хіба що епізодично.

Виникає загроза розвалу цих гуртків або їхнього «безпритульного» існування, якщо вуспівці разом з «забойцями» не візьмуться до цієї справи по-діловому, якщо вони не почнуть конкретної роботи з призовниками.

Тепер уже можна говорити про дві тенденції, що виявилися в масовій роботі літературних організацій. Першу тенденцію виявив був колишній «Пролітфронт», працюючи на харківських заводах, переважно на ХПЗ, де був, так би мовити, пролітфронтівський «штаб» і де переважно провадився вербунок прихильників пролітфронтівської методи виховання кадрів. Ця «метода» полягала в притяганні до активної роботи небагатьох талановитих робітників, що могли відразу, чи, принаймні, найближчим часом, містити свої твори на сторінках журналу «Пролітфронт». Ширших завдань система «Пролітфронт» не мала. Саме в цьому, що вона не ставила собі ширших завдань (а не тому, що «Пролітфронт» вишукував здібних робітників,—це й ВУСПП'ові треба робити серед маси призовників-ударників) і полягала хіба пролітфронтівської системи.

Ясно, що призов ударників у літературу, процес величезної культурно-політичної ваги, підмінювати висуненням кількох «обранців», бодай найталановитіших, пролетарська літературна організація не може. Це не є здійснення принципів ленінської культурної революції на фронті пролетарської літератури. Це скорше «культурництво», яке ще можна назвати «робочелюбством».

І хоч ця система дала конкретні наслідки: «Пролітфронт» поповнив був свою організацію більш, ніж десятьма робітниками-письменниками, та це є найбільше надбання, що його колишній пролітфронтівці передають нині до ВУСПП'у.

Зовсім іншу тенденцію у масовій роботі виявив ВУСПП і зовсім інакше зрозумів він призов ударників у літературу. Він зрозумів його по ВОАПП'івському. Щождо цілої масової роботи, то ми скористаємося цитатою з одного вусппівського документу:

«ВУСПП основним своїм завданням, основним принципом існування своєї організації ставить масову роботу. Цю роботу ми поділяємо на такі два основні моменти: перший момент—це виховання мас. І другий момент—це виховання наших літературних кадрів». (І. Ле, «Масова робота ВУСПП», доповідь на травневому пленумі Ради ВУСПП, «Гарт», № 9, 1930, стр. 142).

Хоч на перший погляд розподіл на «маси» і «кадри» здається за штучний, проте це тільки на перший погляд. Бож ясно, що «кадри» доповідач не відриває від мас, а лише підкреслює потребу спеціальної роботи коло кадрів. І це—правильно.

Але труднощі ВУСПП у тому й полягають, що отой пак «другий момент», що потребує умирної спеціальної роботи, надто коли він набрав розгорнутої форми—призову ударників,—здійснюється у нас більше стихійно, ніж організовано, і більш, покищо, декларативно, ніж практично. Більше міститься хроніки про гуртки, ніж допомагається їм у роботі. Більше говорить ся про ударника-призовника, ніж проглядається його перші спроби і дається йому якісь указівки. Хроніка—річ безперечно потрібна. Але погано те, що методбюро ВУСПП працює до неможливого квола. Ще гірше в те, що центральної консультації й досі фактично немає.

Ясно, що процес призову ударників у пролетарську літературу мусить де-далі набирати ще ширших, розгорнутіших форм. Але разом з тим мусить іти й закріплення призову.

Ясно також і те, що зазначені вади в роботі вуспівського керівництва походять не лише від недостачі кадрів та переважаності вуспівського активу (це факти безперечні), а ще й від недостатнього перебудування всієї вуспівської роботи, від кволого, нерішучого втягання членів організації в цю роботу.

Завдання ВУСПП на даній фазі призову ударників у літературу полягає в тому, щоб уже тепер таки, взявши під постійний догляд роботу гуртків, організувавши безперебійне постачання їх указівками, програмами, керівними листами, списками літератури тощо, почати виявляти з-поміж них творчий актив (белетристів, поетів, драматургів, критиків), допомагаючи їм знаходити себе в тій чи тій галузі творчості і суворо борючись проти будь-якого відриву гуртківця від своїх товаришів після надрукування перших своїх творів. В практиці заводських рецензентських гуртків Харкова бували випадки, коли «рецензент», одержавши перший свій гонорар від видавництва, відгороджувався шкіряним пальтом від свого гуртка і йшов у літературну більярдну нав'язувати знайомства з «відомими» письменниками. Це явище треба випікати під час самого його зародження.

Треба одночасно виявляти з-поміж призовників також літературно-організаційний актив, щоб хороші запевнення про висунення нових організаторів літературного процесу не лишилися самими словами.

До цього часу це, на жаль, так і є. ВУСПП не може похвалитися такими реальними досягненнями щодо цього, які має, наприклад, РАПП, де в керівних органах уже є робітники-ударники. А цього ми мусимо конче досягти.

Завданням ВУСПП на новому етапі є також найактивніше допомагати спілці пролетарсько-селянських письменників «Плуг», що провадить призов ударників у літературу від соціалістичних ланів. Одною з найбільших хиб ВУСПП була до цього часу недостатня увага до селянської літератури. Цю хибу ми мусимо конче зліквідувати.

Особливої ваги і особливих труднощів набуває для ВУСПП дальша найуважніша робота з попутниками. ВУСПП перебуває нині на такому етапі свого розвитку, коли до нього будуть приходити раз-у-раз частіше краці з попутників—по товариську допомогу, для встановлення контакту в творчих і тематичних шуканнях і т. ін. Втягнення цих попутників у сферу впливу пролетарської літератури мусить стати бойовим завданням ВУСПП. Проте ВУСПП ні в якому разі не мусить перетворювати цих крачих тенденцій попутництва, що, безперечно, виявлятимуться, в безоглядну консолідацію, в шкідливе розбухання пролетарської організації за рахунок хоч би й крачих з попутників.

Найпершим завданням ВУСПП є перевести консолідацію в своїх лавах кадрів з колишньої організації «Пролітфронт», що йдуть до цієї консолідації, визнавши в основному свої помилки і в основному їх засудивши.

Розглядаючи цей відрадний факт, як безперечну, велику перемогу партії на літературному фронті, керівництво ВУСПП мусить перевести цю консолідацію якнайскорше, взявши до організації всіх тих, що не несуть за собою вантажу старих помилок, остаточно його зліквідували, або ж перебувають у стадії активного переборення його.

Для решти ВУСПП не мусить закривати дверей організації в міру того, як вони новими літературними фактами підтверджують свої декларації і цим самим заперечать стару свою творчість.

Конкретні завдання ВУСПП полягають в тому, щоби допомогти цим (новим для ВУСПП'у, не новим у літературі взагалі) кадрам справді асимілюватися в організації, опанувати методи її роботи, втягнутися в її систему, застосувати основний принцип у творчих шуканнях

та в творчому змаганні вуспівців. Цей принцип звучить так: за межами діалектичного матеріалізму пролетарська література кінчається і починається всяка інша.

Отже той, хто хоче творити не іншу, а пролетарську літературу, мусить дещо офірувати «безмежними» масштабами шукань і пристати на наш вуспівський (він же РАПП'івський і ВОАП'івський) масштаб. Завдання ВУСПП (досить важке) саме в тому й полягає, щоб якнайпереконливіше показати новим своїм товаришам, і призовникам, і кадрам з колишнього «Пролітфронту», що це й є найбільший масштаб, в рамках якого шукаючи свою творчу методи, пролетарський письменник не ризикує збитися на манівці, чи зайти в творчий тупець.

Разом із тим ВУСПП мусить справді забезпечити всередині єдиної пролетарської організації можливість творчого змагання різних напрямків, чи творчих угруповань, що засвоють не лише принципи діалектичного матеріалізму, а також і вуспівську дисципліну, яка полягає в тому, що будь-яке протиставлення творчої групи вуспівському керівництву лінією організаційно-політичною—знов таки виводить цю групу за рамки пролетарської організації.

Нарешті цілком зрозумілим завданням ВУСПП є створити для нових кадрів справді товариську, дружню атмосферу.

Можна було б кінчити основними завданнями цілої організації, що являє собою і основну трудність, якої ціла пролетарська література до цього часу не переборолала. Це—піднесення виробничих темпів, ліквідація великого відставання пролетарської літератури від темпів соціалістичного будівництва.

Третього року п'ятирічки ВУСПП мусить дати нові твори, гідні уваги будівників соціалізму.

Але крім цього ще залишається низка питань, що їх не слід відкладати на безрік. Зокрема, бойове, актуальне питання творчої методи наших театрів ВУСПП мусить найближчим часом поставити на чергу дня для широкого обговорення. Від цього питання надалі відмахуватись тим, що вже зроблено, ніяк не можна, бо зроблено дуже мало.

Зробити треба незміряно більше—на всіх ділянках вуспівської роботи, в тому числі і на театральній ділянці і,

зокрема, в питанні творчої методи нашого театру та у ви-
критті естетсько-формалістичної методи театру «Березіль».
ВУСПП мусить активно боротися за створення в столиці Укра-
їни умов для роботи Театру Революції, чинника пролетарської
театральної культури й надійної художньої зброї в руках ро-
бітничої класи.

Борючись і далі за чіткість своїх ідеологічних
та творчих позицій, за усталення світогляду
пролетарського письменника, розгортаючи і
далі наступ всім фронтом пролетарської літе-
ратури на класово - ворожі нам сили в літера-
турі, в театрі та в інших ділянках мистецтва;
підносячи продуктивність своєї літератур-
ної праці темпами, що були б гідні доби рекон-
струкції, ВУСПП мусить прийти до свого 5-ти-
річчя з новими досягненнями й перемогами.

Для цього є всі передумови.

Ю. МАКАРЕНКО

«ЗАБОЙ» ЗА ОСІННЬО-ЗИМОВИЙ ПЕРІОД

Початок осінньо-зимового періоду праці «Забою» припадає
на час, коли вже остаточно було зліквідовано округи й перей-
дено на двоступневу систему управління.

Одночасно настав другий надзвичайно важливий момент у
господарсько-політичному житті країни—початок окремого
штурмового кварталу, що був вирішальний у ліквідації ву-
гільного прориву та в більшовицькій механізації Донбасу.

У зв'язку з цими важливими моментами, «Забой» повинен
був поставити свою працю на ударні рейки. Отже, перед «За-
боем» повстало завдання перешикуватися, розташувати свої
сили відповідно до нових потреб. З цією метою й скликано
було позачергову конференцію «Забою», що відбулася 24 та 25
жовтня. На конференції стояло два основних питання:

а) перебудова роботи «Забою» відповідно до завдань ре-
конструктивної доби

й б) творча путь пролетарської літератури за реконструк-
тивної доби.

Дебати, що розгорнулися на доповідь тов. Баглюка в пер-
шому питанні показали, яка вчасна була конференція. Усі

товариші виступаючи в дебатах, зазначали, що пролетарська, отже й «забойська», література ще й досі не перешикувалася відповідно до потреб, що їх перед нами ставить доба реконструкції.

Література ще й досі відстає від темпів нашої героїчної творчої доби. Забойці, в більшості своїй не літератори-професіонали, не дивляться на свою письменницьку роботу, як основну, а «пописують» у вільний час. А як вільного часу в робітника-ударника, чи громадського, партійного, комсомольського та професійного активіста буває дуже мало, то й зрозуміле стає оте творче відставання «Забою» від потреб пролетарського читача. Читач же вперто й настирливо вимагає від свого письменника художніх творів, що надихали б його на нові подвиги на фронті соціалістичного будівництва.

Конференція відзначила цей момент і в своїй резолюції оголосила всю спілку за мобілізовану на виконання промфінплану під гаслом—за творчу продукцію, що робить вугілля та метал.

Ухваливши резолюцію, учасники конференції, в числі 52 чол., склали між собою індивідуальні союгоди на швидше й краще виконання соціального замовлення своєї класи. Угоди передбачають також підвищення письменницької кваліфікації, без якої неможливо виконувати це замовлення, тим паче, що замовець—пролетарська класа—надзвичайно швидко й високо підносить свій культурний рівень і щоразу ставить більші вимоги перед пролетарською літературою.

Цілком ясно, що ці вимоги задовольнити не можна, не опанувавши досконало марксо-ленінської науки, не озброївшись належно діалектично-матеріалістичною системою мислення. Бо лише так підготувавшись, пролетарський письменник зможе стати справжнім реконструктором дійсності, а не безпорадним відображувачем її.

Конференція відзначила також особливе зростання масово-літературного руху, викликаного до життя реконструктивною добою. Потяг робітничих мас до літератури зріс нечувано. На кожній копальні Донбасу, на кожному заводі виявляються кадри пролетарських письменників, здебільша ударників, творців нових нечуваних темпів роботи. Ці кадри потребують керівництва від «Забою». І «Забой» мусить відгукнутися на цей заклик, мусить стати на чолі цього руху.

Щоб налагодити керівництво цим рухом, конференція ухвалила приділити більше уваги осередкам, куди після ліквідації

округ, а з ними й округових осередків «Забою», перенести всю увагу. Осередки мають безпосередній зв'язок із Вседонецьким бюро.

Ухвалено також розпочати призов ударників до літератури, доручено Вседонецькому бюро звернути увагу на вугільні райони, посилити в деяких відсталих районах пролетарський літературний рух, зокрема в районах колишньої Сталінської та Луганської округ.

Борючись за консолідацію літературного пролетарського руху, прагнучи планового розвитку цього руху в Донбасі, конференція визнала лінію «Молодняка», що почав утворювати в Донбасі свої осередки та провадити свою організаційну роботу, не погоджуючи цього з «Забоєм»—за зайву дезорганізацію літературного молодняка Донбасу. Інтереси пролетарської літератури перш над усе, а не гонитва за кількістю членів та осередків. Лише в такім розрізі можна розглядати працз двох дружніх пролетарських організацій.

На Сталінщині ж, де почав цього року свою працю «Молодняк», справа йде навпаки. Поруч осередків «Забою» в одному й тому підприємстві в іншому цеху існує осередок «Молодняка». Створюється нездорова атмосфера конкуренції. Робітник часом стає на роздоріжжі між двома пролетарськими організаціями, не розуміючи цієї своєрідної «ситуації».

Конференція запропонувала Вседонецькому бюро «Забою» інформувати Секретаріят ВУСПП про це й повести рішучу боротьбу з цією «конкуренцією», за єдність пролетарського літературного руху в Донбасі.

Підсумувавши роботу ударних виїзних бригад «Забою» на шахтах, конференція визнала їхню роботу за надзвичайно корисну й зобов'язала Вседонецьке бюро практикувати цю роботу й надалі, посилаючи бригади переважно у вугільні райони. В завдання бригад входить ліквідація прориву та призов ударників-робітників до літератури.

Не зважаючи на чималий поступ у справі українізації «Забою», конференція запропонувала бюро взяти ще рішучіший курс на українізацію, сміливіше висувати український пролетарський молодняк, допомагаючи старшим «забойцям» переходити на українську мову.

Зважаючи на брак п'єс із робітничою тематикою для українських театрів та сценаріїв для кіна, конференція запропону-

вала бюро негайно зв'язатися з театроорганізаціями, з метою просувати твори «забойців» на сцену та екран. Для цього доручено зв'язатися з Українфільмом та Донбастеатрестом.

Не менш жваво обмірковувала конференція й доповідь тов. Западинського на тему «творча путь пролетарської літератури за реконструктивної доби». Доповідь подавала підсумки боротьби за творчу методу в пролетарській літературі та розгляд творчості «забойців» у світлі цього питання.

І в дебатах, і в резолюції на доповідь конференція відзначала, що питання боротьби за творчу методу на сьогодні є надто актуальне. Було б надзвичайно назадняцьким і реакційним ждати пролетарському письменникові, доки стиль пролетарської літератури надійде сам. Він викується в жорстокій класовій боротьбі, в змаганні, в творчих шуканнях всього пролетарського літературного активу.

На сьогодні метода пролетарської літератури є метода діалектичного матеріалізму і на ґрунті його реалізм, як єдиний із стилів буржуазної спадщини, що допомагає викривати дійсність, з метою її реконструкції. Не романтизм, як активний, так само й пасивний, зможе допомагати пролетаріатові перебудовувати дійсність, бо він, лякуючи в героїчні шати дійсність, не дає бачити її конкретності, її позитивних і негативних сторін, він безсилий розуміти дійсність.

Не можемо на сьогодні похвалитися, що всі пролетарські письменники, в тім числі й «забойці», усвідомили це питання. Серед «забойців» ще досить таких, що плентаються у полоні романтики, символізму, конструктивізму, зайвого психологізму, що їх треба подолати.

Конференція визнала, що питання творчого характеру серед «забойців» ще тільки ставляться. Дискусію про його треба надалі розгорнути, як на сторінках журналу «Забой», так і на літературних сторінках районних газет, як місцевих трибунах осередків. Обговорювати з погляду творчої методи треба всю творчість «забойців» — і кваліфікованіших і початківців, щоб дружньою, але суворою критикою викувати стиль реконструктивної доби, викувати літературу й письменника, гідних своєї доби.

В організаційних питаннях конференція переглянула склад Вседонецького бюро «Забоя» з погляду його працездатності й відповідності новим завданням. Бюро поповнено новими чле-

нами-робітниками від варстату та забою. Таким чином, бюро зробітничено на всі 100 відсотків.

27 жовтня, зараз же після конференції, засідав поширений пленум Вседонецького бюро «Забою», що розглядав практичну поточну роботу організації: питання призову ударників у літературу, видавничі справи організації та справу прийому нових членів до «Забою».

Пленум ухвалив доручити осередкам розпочати широку кампанію призову. Вседонецькому бюро доручити видавати спеціальну тимчасову газету «За літературні кадри», присвячену призову.

У видавничій справі ухвалено скласти з ДВЛІМ угоду на альманах «Забою» на 16 друкованих аркушів, а також виявити серед «забойців» товаришів, що зможуть поточного року випустити свої твори окремими виданнями, й скласти з ЛІМ на них угоди.

На Жовтневі свята бюро ухвалило надіслати до Костянтинівки на вимогу костянтинівського райпаркому ударну бригаду «забойців» для участі в пусковій цинколиварного велетня.

Якщо конференція була відправним етапом «Забою» в нових умовах праці, то пленум Вседонецького бюро, що відбувся 25 грудня 1930 року, можна вважати за перший рапорт організації про виконання завдань конференції. Підсумки пленуму кажуть про те, що роботу пророблено досить велику, особливо в справі призову ударників-робітників до літератури. Ця діяльність «Забою» набрала нечуваних розмірів. За час призову до 14 осередків «Забою» долучилися 12 нових. Лише на Сталінщині 120 робітників-ударників виявили бажання брати участь у творенні української пролетарської літератури. Шахти: Лі д і ї в к а, С м о л я н к а, Р и к і в к а утворили осередки. Зорганізовано осередок в Амвросіївці, сталінський міський осередок, перейшовши на завод, поповнився робітниками-ударниками. Слов'янський осередок, що досі мав 7 чоловік, збільшився до 45 коштом ударників-робітників, з них 15 жінок. В Артемівському так само 35, замість 14, з них 12 жінок. У Дружківці з 6 чоловіка осередок збільшився до 33, з них 3 жінки. У Тошківці, в Донсоді, в Попасній зорганізовано осередки. В Часовому-Яру, в Лисичанському розпочато роботу.

Характерно, що «Забой» почали поповнювати жінки-робітниці-ударниці. Твори ударників та ударниць уже друкуються в першому номері «Забою» за 1931 рік. Загалом, за приблизними підрахунками, до забойських лав прийшло понад 400 ударників із шахт та цехів.

Пленум визнав, що хоч робота і велика, але можна вважати, що її лише розпочато. Надалі бюро мусить, не зменшуючи темпів призову, зміцнювати осередки і розпочати керівництво навчанням призовників, консультацією. Найближчим часом в ударнім порядку видати альманах призовників-ударників. Крім того, один з найближчих номерів «Забою» скласти лише з творів призовників.

Якщо конференція відзначала лише шкоду від стикання на виробництвах Донбасу кількох пролетарських паралельних організацій, то пленум поставив питання про остаточну ліквідацію цього паралелізму, про рішучу консолідацію всіх дійсно пролетарських літературних організацій України. Продиктував цю потребу перший могутній доплив робітничого ударного масиву до лав пролетарської літератури. Потужні лави нових творців пролетарської літератури, йдучи до пролетарських літературних об'єднань, вважають, що існування паралельної організації з однаковою ідеологічно-організаційною та художньо-творчою настановою зайве, ба навіть шкідливе. Пролетарський літературний рух віднині має всі дані, щоб іти єдиним могутнім річизцем. Отже дійсно пролетарські літературні організації, як ВУСПП, «Забой», «Молодняк», мусять подумати про органічне злиття в єдину пролетарську літературну організацію—ВУСПП. Після цього ВУСПП повинен бути взятися до виявлення справжніх пролетарських літературних сил в інших організаціях.

РЕЗОЛЮЦІЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ ПРОЛІТФРОНТУ В СПРАВІ КОНСОЛІДАЦІЇ СИЛ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ—ВІД 19-І-1931 р.

1. Белетєнські досягнення на фронті соціалістичного будівництва, буйне зростання соціалістичної промисловости, герсічне здійснення п'ятирічки за чотири роки, зростання колгоспницького руху, успішний розгорнутий наступ на всі капіталістичні елементи села і міста, ліквідація куркульні, як класи, на основі суцільної колективізації, правильне запровадження лєнінської національної політики, тверда ідейна боротьба загартованого в боях авангарду пролетаріату—більшовицької партії за чистість і непохитність випробуваних у боротьбі марксо-лєнінських принципів—не змогло не привести до шаленого опору з боку класових ворогів.

І справді, зараз, як ніколи, активізуються внутрішні контрреволюційні сили. І справді, зараз, як ніколи, виявляє агресію

світовий імперіялізм. Всі сили міжнародного войовничого імперіялізму й фашизму мобілізуються проти країни рад. Загроза війни та інтервенції нависла примарою над Радянським Союзом. Боротьба проти війни, боротьба проти інтервенції, боротьба за переборення труднощів зростання соціалістичного будівництва реконструктивної доби має ще більше загартувати, сконсолідувати всі сили пролетарської диктатури навколо генеральної лінії партії.

У цій рішучій боротьбі пролетарська література, пролетарський письменник мають довести свою цілковиту відданість своїй класі, своїй партії. Наша пролетарська література мусить стати в рівень великих завдань реконструктивної доби. Пролетарська література на сьогодні в основному виступає гегемоном і провідником цілої радянської літератури. Вона має величезні досягнення. Ці досягнення є невід'ємною складовою частиною цілої пролетарської культури, що за правильним проводом комуністичної партії успішно розгортається, втягуючи в своє річище мільйони нових творців.

Українська пролетарська культура, національна формою, соціалістична змістом, на всіх своїх ділянках має зараз величезні надбання. Ці надбання народів СРСР є одночасно і наочний приклад для всіх поневолених народів, приклад того, як за умов диктатури пролетаріату у великому поступі до повного соціалізму відкриваються неосяжні перспективи в царині національно-культурного будівництва.

2. Пролітфронт за своє існування досяг значних наслідків: брав активну участь у соціалістичному будівництві, гуртував організацію на основі генеральної лінії партії, переключив основну частину своїх членів на актуальну тематику соціалістичної реконструкції, консолідував поодиноких письменників у пролетарський письменницький загін, що зріс удвоє, головне за рахунок пролетарів-письменників, безпосередньо з виробництва. Пролітфронт налагодив широкі зв'язки з робітничими масами, організував участь членів організації в практичній роботі на заводах та в першій більшовицькій собі—колективізації. Розгорнута систематична робота Пролітфронту в утворених організацією робітничих літературних студіях на заводах Харкова дала українській пролетарській літературі групу робітників-письменників, що в основному являють значну ідеологічну й мистецьки озброєну силу.

Пролітфронт разом з ВУСПП'ом викривав дрібнобуржуазну суть у літпрактиці окремих членів організації футури-

стів «Нова Генерація», що під машкарою «лівої» фрази приховували праву суть.

3. Однак, поруч з цією позитивною роботою Пролітфронт припустився й значних літературно-політичних помилок, що їх було б шкідливо для пролетарської організації і пролетарської літератури замовчувати.

Пролітфронт не зміг підвестись на височинь принципової критики дрібнобуржуазних націоналістичних творів деяких членів своєї організації, як от, скажімо, «Народній Малахій» М. Куліша. Пролітфронт не викрив і не скритикував політичної суті «малахіяництва», не боровся проти окремих дрібнобуржуазних творів І. Сенченка (наприклад, «Записки Холуя»), нарешті, проти Сенченкового «маринізму». Пролітфронт засуджує також помилку журналу «Пролітфронт», що його редакція не виправила того місця в статті т. Сенченка, де автор через безвідповідальне нехлюйське поводження з цитатами, рекомендує від Леніна читачам усе, що написав Плеханов, як найкраще у всій міжнародній літературі марксизму, пропустивши слово «з філософії». Крім того Пролітфронт засуджує в цій статті неправильний термін т. Сенченка—«марксо-дарвінізм».

Пролітфронт не скритикував помилки т. Ю. Яновського в його романі «Майстер корабля», в якому не тільки виявлено захоплення формалізмом, але і нема чіткого класового настановлення та правильного трактування національного питання.

Так само Пролітфронт не виступив проти ідеологічних хиб книжок тов. О. Копиленка «Твердий матеріал» та «Визволення».

Так само організація не засудила ідеологічно хибних тверджень т. Масенка в його листі до т. Сенченка («Літературний ярмарок»), не засудила також і його вірша «Любне місце», де автор про розгромлену троцькістську опозицію писав таке: «серце поета, не громадянина, а поета жаліє їх, неправих і упертих».

Пролітфронт не засудив помилкових позицій т. Фельдмана в літературно-політичних питаннях єврейської пролетарської літератури та помилок у кваліфікації правої групи українських літераторів у передмові до антології «Українська проза в єврейських перекладах».

Вказуючи на ці помилки, Пролітфронт одночасно зазначає, що цих помилок товариші припустилися ще до утворення організації Пролітфронт.

Пролітфронт вважає також за велику помилку те, що організація не відмежувалася рішуче від «Літературного ярмарку», що в останній книзі його рекомендувалося читачам передплачувати й читати новий журнал — «Пролітфронт».

Прикру політичну помилку зробив Пролітфронт у своїй відповіді на запитання ВОАПП'у та Міжнародного Бюро Революційної Літератури. З цієї відповіді можна було зробити висновок, що Пролітфронт закидає штабові всесоюзного пролетарського літературного руху ВОАПП'ові великодержавницький шовінізм, що Пролітфронт категорично заперечує й засуджує. У цій же відповіді закидалися безпідставні обвинувачення й ВУСПП'ові у вульгаризації завдань пролетарської літератури, у зриві консолідації сил пролетарської літератури тощо.

Помилкою було й те, що Пролітфронт у питанні визнання від партії за основну пролетарську літературну організацію ВУСПП обмежився лише видруккуванням прикінцевої промови у справах літератури генерального секретаря ЦККП(б)У т. Косіора на XI з'їзді ККП(б)У, не зробивши з неї належних висновків. Погоджуючися з цими твердженнями тов. Косіора і приймаючи їх, як неухильну директиву, організація не заявила цього від себе.

4. Не зважаючи на припущені від цілої організації помилки та на помилки окремих письменників, Пролітфронт виступав сьогодні значним загonom пролетарського літературного фронту і, поруч з основною організацією пролетарських письменників ВУСПП'ом, на ділі бореться за гегемонію пролетарської літератури. Маючи в своїх лавах значну творчу групу комуністів письменників, письменників комсомольців, групу позапартійних пролетарських письменників, які своєю творчістю довели цілковиту відданість справі соціалістичного будівництва, та велике ядро робітників письменників, Пролітфронт проте вважає, що доба розгорнутого соціалістичного наступу та опір класового ворога цьому наступові потребують якнайповнішої консолідації всіх пролетарських літературних сил.

5. На Україні основною організацією пролетарської літератури є Всеукраїнська Спілка пролетарських письменників — ВУСПП. Ця організація за проводом комуністичної партії цілий час своєї діяльності боролася за генеральну лінію пролетарської літератури, даючи найрішучішу відсіч всіляким дрібнобуржуазним та буржуазним виявам в українській літературі, зокрема, боролася проти націоналістичної суті «Ва-

пліте» та проти рецидивів «ваплітянства» в деяких числах «Літературного ярмарку» та проти помилок Пролітфронту.

ВУСПП сконсолідував у своїх лавах пролетарських письменників України, об'єднавши в своїх секціях, на засадах лєнінської національної політики, також і єврейських та російських пролетарських письменників, що працюють на Україні.

ВУСПП зав'язав тісні зв'язки з братерськими пролетарськими літературами цілого Союзу радянських республік, об'єднавшись з ними у ВОАПП'і—всесоюзному штабові пролетарської літератури. ВУСПП далі здійснив директиви партії про зв'язки української пролетарської літератури з міжнародним революційним літературним рухом, беручи активну участь в роботі Міжнародного Бюро революційної літератури (МБРЛ), нині, після 2-ї світової конференції (Харківської)—Міжнародного Об'єднання пролетарської і революційної літератури (МОПРЛ).

ВУСПП від початку своєї діяльності був організацією масового пролетарського літературного руху. Відтак ВУСПП глибоко увиходив своїми коріннями в пролетарські маси індустріальних районів України (Донбас—«Забой», Криворіжжя, Дніпропетровське, Миколаїв, Київ, Одеса і т. д.).

Творче зростання ВУСПП'у пов'язувалося з завданням соціалістичного будівництва робітничої класи та її партії, йдучи в пляні висвітлення найактуальніших проблем соціалістичного наступу. Це позначилося так на прозовій, як і на драматургічній творчості членів ВУСПП'у.

Борючись за гегемонію пролетарської літератури на засадах діалектичного матеріалізму, ВУСПП консолідував у своїх лавах основні теоретичні сили марксистських літературознавців та критиків.

6. Зважаючи на все це, а також на те, що на основі літературно-політичної і творчої плятформи ВУСПП'у, РАПП'у та цілого Всесоюзного об'єднання асоціацій пролетарських письменників ВОАПП'у, забезпечується цілковита можливість розвитку різних творчих напрямків, що виконуватимуть функцію пролетарської літератури, організація Пролітфронт констатує, що на сьогодні ніяких принципових розходжень у Пролітфронта з ВУСПП'ом немає.

Тому Пролітфронт вважає за своєчасне і конче потрібне консолідувати свої сили в Всеукраїнській Спілці пролетарських письменників—ВУСПП.

Відзначаючи цей великої політичної ваги факт консолідації, як новий і вищий етап розвитку української пролетар-

ської літератури доби розгорнутого соціалістичного наступу (будівництва), Пролітфронт закликає всіх пролетарських письменників стати в бойові лави єдиної організації пролетарської літератури на Україні—Всеукраїнської Спілки пролетарських письменників ВУСПП, що за проводом комуністичної партії мусить остаточно зліквідувати класово ворожий літературний фронт і дати мистецькі твори, гідні великої епохи диктатури пролетаріату.

Загальні збори з прийняттям цієї резолюції вважають організацію «Пролітфронт» за розформовану.

Резолюцію-деклярацію передати до секретаріату ВУСПП'у та видрукувати її в пресі.

Президії загальних зборів доручається передати секретаріату ВУСПП'у список за підписом всіх товаришів пролітфронтівців про їх бажання вступити до ВУСПП'у.

СЕКРЕТАРІАТУ ВУСПП

Президія загальних зборів «Пролітфронт», що відбулись 19-І-31 р., цим передає список колишніх членів організації «Пролітфронт», що висловили своє бажання вступити до ВУСПП'у. Ол. Досвітній, М. Куліш, Грд. Коцюба, А. Лейтес, Ю. Яновський, М. Хвильовий, П. Панч, Арк. Любченко, Д. Ніценко, П. Тичина, Д. Фельдман, І. Дніпровський, В. Мисик, І. Сенченко, О. Копиленко, Юр. Вухналь, В. Юрезанський, Л. Квітка, Дм. Гордієнко, Т. Масенко, Б. Міллер, Остап Вишня, І. Калянников, Шутів, Леонід Чернов (Малошийченко), Ем. Козакевич, Діамант, М. Резников, Т. Ген, Г. Добін, Т. Батмут, Нехода, Бичко.

ВІД СЕКРЕТАРІАТУ ВУСПП'у

Секретаріат Всеукраїнської Спілки пролетарських письменників вітає ухвалу літературної організації «Пролітфронт», яка свідчить про те, що товариші усвідомили в основному свої помилки, в основному їх засудили і зорієнтувалися в шляхах розвитку української пролетарської літератури. Секретаріат ВУСПП розглядає цей факт, як велику незаперечливу перемогу комуністичної партії на літературному фронті. Тим то Секретаріат ВУСПП ухвалив якнайскорше практично здійснити консолідацію основних кадрів колишньої організації «Пролітфронт» у своїх лавах, приймаючи до організації тих товаришів, що остаточно зліквідували вантаж своїх помилок, або перебувають в стані активної боротьби з цими помилками. Для рятунку товаришів ВУСПП не зачинятиме дверей організації,—прийматиме їх в міру того, як вони новими літературними фактами potwierdять свої деклярації і тим самим заперечать все хибне у своїй минулій творчості.